

De Zeeuws-Hollandse buisnering en konvooiering omstreeks 1439–1440

door

R. DEGRYSE

1 De verschijning van de Zeeuws-Hollandse buis

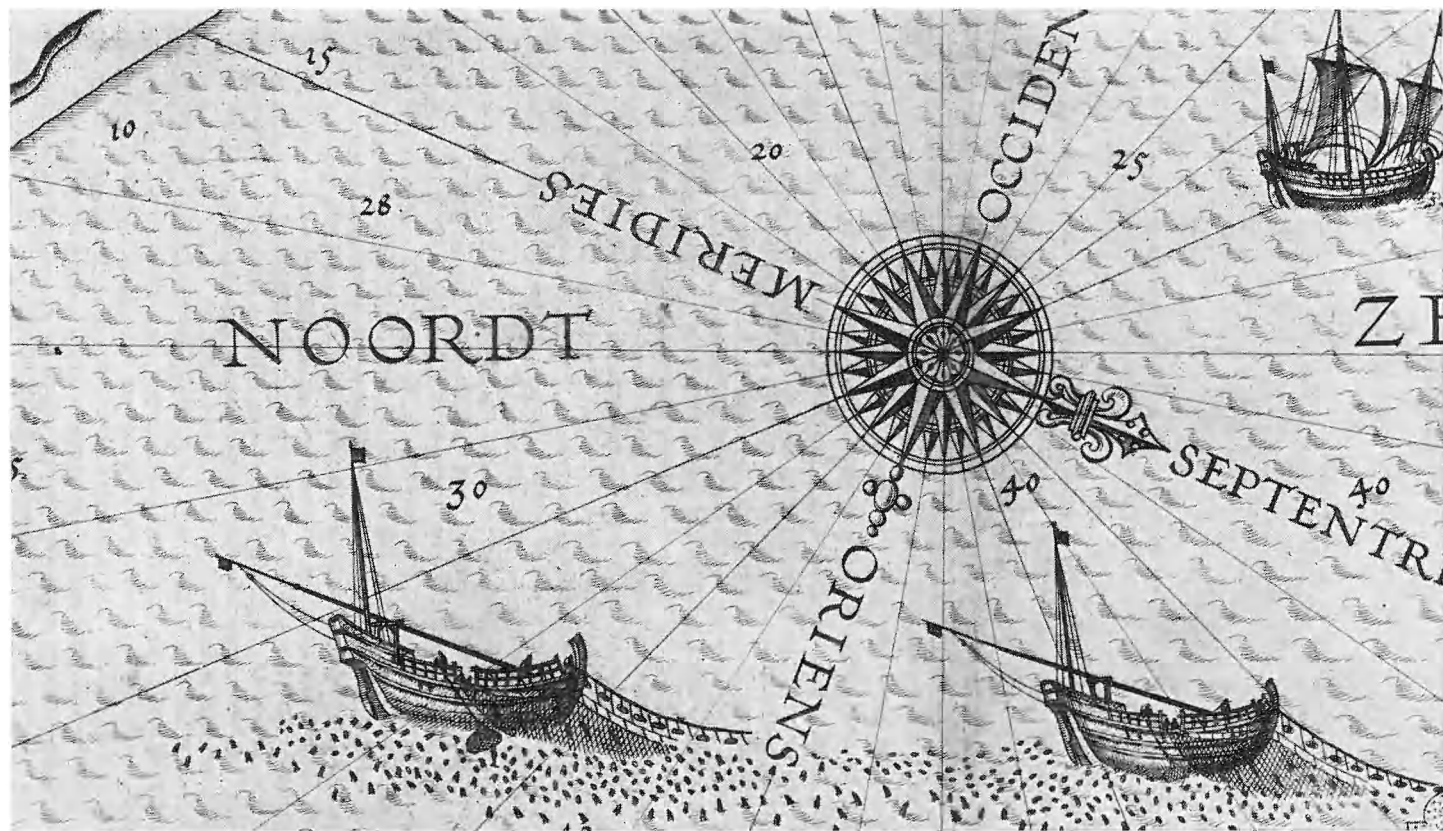
Er is over de opkomst van de Zeeuws-Hollandse haringvisserij en visindustrie niet veel bekend. Dit grootscheepse bedrijf ontstond nochtans in dezelfde periode als de haringkakerij in Vlaanderen, namelijk op het einde van de 14de en in het begin van de 15de eeuw¹. Nauw verbonden aan het begin van het haringbedrijf in Zeeland en Holland was, indien we sommige kroniekschrijvers mogen geloven, het in gebruik nemen van een nieuw type van boot, namelijk de buis². Het blijkt evenwel dat het hier meer ging om de aanpassing van een oud scheepstype, dat nooit volledig verdwenen was³. Vast staat, dat reeds in 1405 bij de tol te Geervliet, nabij Brielle, in de Maasdelta, een buis met koopwaar bevracht, gesignaleerd wordt⁴, maar die vroege vermelding is, wat de Nederlanden betreft, uitzonder-

1 R. DEGRYSE, *Oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen* (*Nederlandsche Historie-bladen*, 1ste jg.), Antwerpen 1938, blz. 201-219; R. DEGRYSE, *Het begin van het haringkaken te Biervliet (± 1400)*, in: *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis 'Société d'Emulation' te Brugge*, dl XCV, 1958, blz. 72-81; R. DEGRYSE en O. MUS, *De laatmiddeleeuwse haringvisserij*, in: *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*, dl XXI, 's-Gravenhage en Antwerpen 1966-1967, blz. 82-121: blz. 102 e.v.; H. VAN DER WEE, *The growth of the Antwerp market and the European economy (Fourteenth-sixteenth centuries)* (*Université de Louvain, Recueil de travaux d'histoire et de philologie*, 4e série, fasc. 28), Leuven 1963, dl I, blz. 277-278.

2 DR. H. A. H. KRANENBURG, *De zeevisserij van Holland in den tijd der republiek*, Amsterdam, 1946, blz. 16, naar de kroniekschrijvers D. VELIUS (1645), H. VAN DAM (1680) en J. J. REYGERSBERGH VAN CORTGENE (1551) (uitgave M. Z. Boxhorn 1644), aangaande de eerste buizen, respectievelijk te Hoorn (1415), Goedereede (1415) en Domburg (1427); A. BIJL Mz., *De Nederlandse convooiendienst*, 's-Gravenhage, 1951, blz. 4, naar Boxhorn (uitgave 1644), betreffende de eerste buizen te Westenschouwen en Westkapelle en op Goeree (1406). De beweringen van genoemde kroniekschrijvers steunen evenwel uitsluitend op overleveringen en dus niet op getuigenissen.

3 P. HEINSIUS, *Das Schiff der hansischen Frühzeit (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, Neue Folge, Band XII)*, Weimar, 1956, blz. 207; R. DEGRYSE, *Van 'buza' tot 'buis', de ontwikkeling van het Vlaamse vissersvaartuig (12de-16de eeuw) (Ostendiana)*, Oostende, 1972, blz. 137-158; blz. 137.

4 Stuk van 18 maart 1405. K. HÖHLBAUM, K. KUNZE en W. STEIN, *Hansisches Urkundenbuch*, Halle-Leipzig-München, vanaf 1876, deel V, nr. 655, *buys*: van een *bussa de Wismaria* wordt evenwel reeds in een oorkonde van 15 augustus 1303 melding gemaakt. *Ibidem*, deel II, blz. 20. – De veertiende-eeuwse buis had slechts één mast en één zeil, zoals blijkt uit een aantekening voor uitgaven van de gemeente Hamburg in 1382: 55 b. *pro reformatione navis dicte butzen et veli ad dictam butzen*. K. KOPPMAN, *Kämmereirechnungen der Stadt Hamburg*, deel I, blz. 336.

Afb. 1 Haringbuizen aan de vleet en zeilende haringbuis. L. J. Waghenauer, kaart *Noordt custe van Engelandt* in de atlas *Spiegel der Zeevaert van de navigatie van de Westersche Zee*, gedrukt te Leiden door Chr. Plantin, 1584-1585, fo., in 2 dln. DI II. (Foto Kon. Bibl. Brussel - Hs. 21596, kaart nr. 6, linkerszijde.)

lijk ⁵. Eerst zowat twintig jaar later inderdaad vinden we de buis als koopvaardij-schip voorgoed overal langs de kust van het handelsgebied van de Duitse hanze, d.i. het Nederduitse en het Nederlandse taalgebied van Danzig tot Sluis, vermeld ⁶. Vanaf dat ogenblik gebruikt men daar de term 'buis' soms ook voor de Zeeuws-Hollandse vissersboot op haringvangst ⁷. Blijkbaar ging het hier dus aanvankelijk om een vaartuig, dat, naar gelang van de economische noodzaak of de politieke omstandigheden, voor de vrachtaart langs de kust of op de stromen, voor de oorlog of de kaapvaart en eveneens voor de zeevisserij kon worden ingezet ⁸. Dit laatste doeleinde, de visvangst en meer bepaald de haringvangst, zou het op den duur op de andere bedrijfstvormen winnen. Veelbetekenend in dat opzicht is dat de term 'haringbuis', waarmede de eigenlijke vissersboot bedoeld werd, pas omstreeks het midden van de 15de eeuw in de bronnen opduikt ⁹. Overigens werd de buis toen nog steeds zowel tijdens, als buiten het haringseizoen, als vrachtschip, in de koopvaardij ingezet ¹⁰.

Wat we over de eerste Zeeuws-Hollandse buizen, gebruikt in de vrachtaart of in de oorlogsmarine, vernemen, laat toe een verder onderscheid tussen grote en kleine eenheden te maken. Aldus bevonden zich in september en oktober 1418 in de vloot, die door Jacoba van Beieren, gravin van Holland en Zeeland, op de

5 In de keuren van de stad Brielle van 1405 is er nog geen sprake van de buis, wel in de daaropvolgende van 1445. H. DE JAGER, *De middeleeuwse keuren der stad Brielle (Oude Vaderlandsche Rechtsbronnen*, 2de reeks nr. 2), 's-Gravenhage, 1901, blz. 43 e.v.; reeks C, keuren van 1445: zie blz. 112, art. 11.

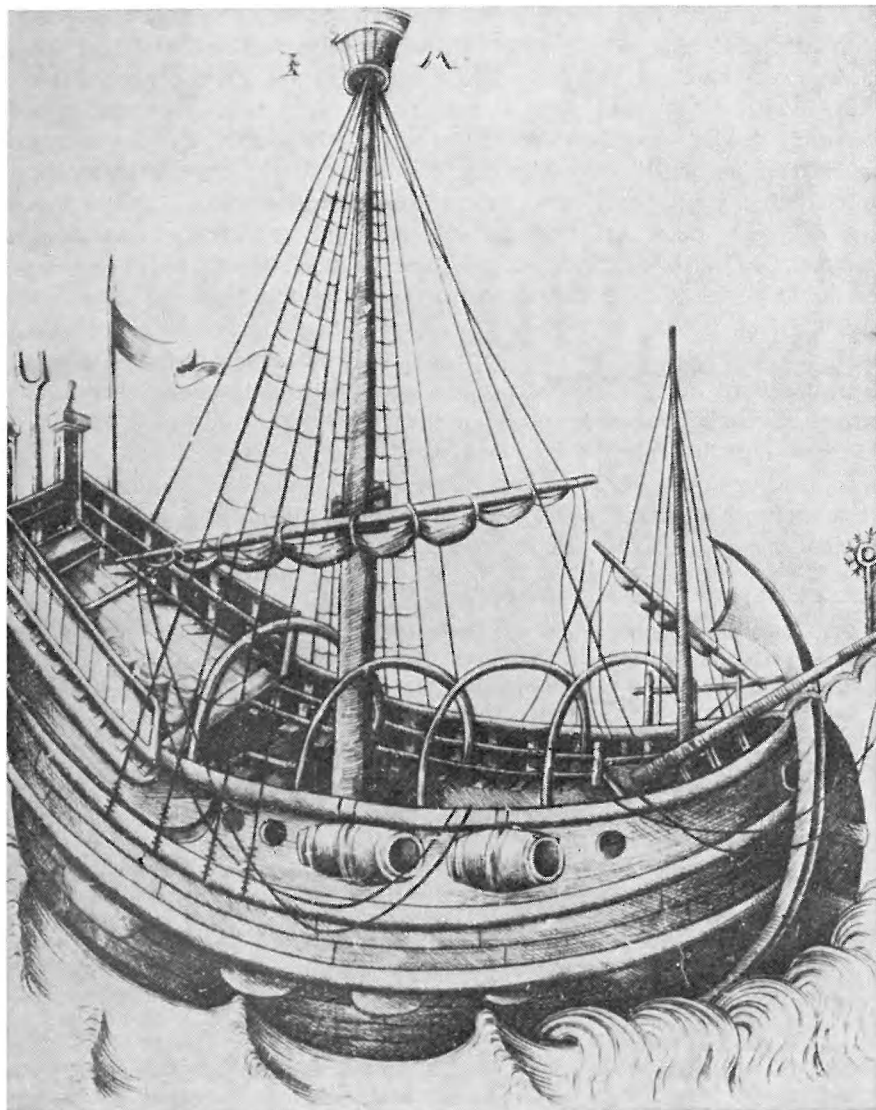
6 Op het einde van het jaar 1427 werd de haven van Southampton (Hampshire, Engeland) aangedaan o.a. door een *busse de Arnemuthe*, een *busse de Scius* en een *busse de Dansk*. De eerste buis (uit Arnemuiden) was geladen met 414 tonnen ajuin en vertrok daarna naar Londen en de tweede (uit Sluis) vertrok met steenkool (*carbone*). De derde buis kwam uit Danzig in Pruisen. P. STUDER, *The port books of Southampton or Anglo-French accounts of R. Florys, water-bailiff and receiver of petty customs, A.D. 1427-'30 (Publications of the Southampton Record Society)*, Southampton, 1913, blz. 6, nrs. 9 en 10, blz. 8, nr. 18, blz. 14, nr. 33 en blz. 43.

7 Eind juli 1428 werd de Hanzevergadering door haar correspondenten uit Brugge ervan verwittigd dat de Zeeuwen en Hollanders in zee lagen met wel 50 off 60 *bussen*, *die to vysche varen, die zie ghemannet hadden, als zie anders nicht en wusten, dan dat zie darmede den unsen schaden wolden doen*. K. HÖHLBAUM e.a., o.c., deel VI, nr. 747, brief van 25 juli 1428.

8 Op 5 mei 1420 werd op zee, vóór Wenduine, een Bretoense *baerge* gekaapt door *lieden van wapenen wesende in eene buse, die men zeide dat Oosterlinghen waren, ende hem ute ghereedt in Zeelandt, de welke baerge ghevoerd was in Zeelandt* . . . L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, Brugge 1871-1878, deel IV, blz. 370-371, nr. 956, uittreksel uit de Brugse stadsrekening van 1419-1420. B. HAGEDORN, *Die Entwicklung der wichtigsten Schiffstypen bis ins 19. Jahrhundert (Veröffentlichungen des Vereins für Hamburgische Geschichte*, Bd. 1), Berlijn, 1914, blz. 92-93.

9 In een klacht, ingediend op 1 mei 1447, stelden de lieden van Schiedam de arrestatie door burgers uit Pruisen en Lijfland van *twee haringbuisen in dertien weken aan de kaak*. H. A. POELMAN, *Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel (Rijks Geschiedkundige Publikatiën*, nrs. 35 en 36), 's-Gravenhage, 1917, dl. I, 2, nr. 1852, blz. 641.

10 H. A. H. BOELMANS KRANENBURG, *Zeescheepvaart in Zuid-Holland, 1400-1550 (Zuid-hollandse Studiën*, deel XL), 1961, blz. 200-262: blz. 225-226.

Afb. 2 Buis. Kopergravure, gemonogrammeerd met de letters I.M. Omstreeks 1470-1480. Londen, Science Museum (Copyright).

Maas tegen Dordrecht ingezet werd, naast enkele koggen, baardsen en pleiten, ook twaalf buizen, namelijk elf uit Schiedam en een uit Vlaardingen. Elk van deze tot de strijd te water uitgeruste buizen, uitgezonderd een uit Schiedam, had een draagvermogen van 80 vaten en vervoerde, naast de eigenlijke bemanning, soms nog 50 tot 60 krijgslieden, wat het totaal aantal koppen op zowat 70 tot 80 brengt ¹¹. Sommige onder deze vaartuigen waren van een donderbus of van meer dergelijke vuurwapens voorzien en konden, zoals de baardsen en de kleine koggen, geroeid worden. In de rekening van de uitrusting van de vloot is er immers sprake van de installatie van deze bussen op timmerwerk, evenals van de aankoop of de vervaardiging van riemen ¹². Ook naderhand, in de verdere strijd tussen Jacoba van Beieren en de opstandige Hollandse steden, zien we de bewapende buis op de IJssel en de Lek een rol spelen. Aldus stelde Rotterdam einde maart 1427 aan Dordrecht voor gezamenlijk negen buizen op de Lek in te zetten ¹³. Op verzoek van Filips de Goede, hertog van Bourgondië, die het tegen zijn nicht opnam, rustte het inderdaad een viertal van zulke vaartuigen uit, ten einde de schepen van Gouda op de IJssel te blokkeren ¹⁴. De grote buis, die, als

-
- 11 *Item, Dirc Haze van Schiedam, mit enen buyss getaxeert voir 80 vate ende heeft gevoert Dirc den Bruyn mit sinen gesellen, dair him voir toegeset is van der tiit voirnoemd 50 nobel; Item, Dirc die Bruyn, hoiftman ende onder him 58 gesellen ende enen trompet, ghinck hoir ssoudye in sondages 16 dage in septembri* Algemeen Rijksarchief, Den Haag (hierna afgekort tot A.R.A., Den Haag), 3de afd., Rekeningen van de Grafelijke Rekenkamer, nr. 108, fo. 66 vo.-75: *rekening van de vloot aangevoerd door Wyllem van Montfoirde, admiraal, van 16 sept. tot 28 okt. 1418*, zie fo. 67 vo., 71 vo. en 74; voor de elf andere buizen en hun gewapende manschappen, zie fo. 71 vo.-72 en passim; J. C. DE JONGE, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, Zwolle, [1869³], blz. 36, voetnoot 2. Een buis uit Schiedam had slechts een tonnenmaat van 70 vaten. De bemanning van oorlogsschepen werd naar rato van één man per vat berekend.
 - 12 *Item, ende Wysschairt van Honswiick uitgeleit hadde van tymmeringe ende anders aen sinen buyss, dair hii in voir, alze van den stelling totter bussen, van yserwerck, van tymmerloon ende van 12 ryemen* A.R.A., Den Haag, Rek. v. d. Graf. Rekenkamer, nr. 108, fo. 72 en 74 vo., aangaande een buis van Schiedam met een tonnenmaat van 80 vaten. De met kanonnen bewapende buis van Cornelis Janssone uit Antwerpen, geleden met zout, werd, bij haar terugkeer van de baai van Bourgneuf, in de loop van 1434, vóór de kust van Cornwales door Engelse kapers gepraaid en naar Fowey opgebracht. Londen, P.R.O.S. I, Anc. Correspondence, vol. 57, nr. 74.
 - 13 *Item, upten 26sten dach in maerte (1427), Giltgen gesent mitter stede brieve Tordreht, also sij ons verboot hadden, dat mijn vrouwen haer zeer starcte mit horen vreenden om de Ysel of die Leck uut te comen, om hem weder the laten weten, dat sij mit zess buyssen comen wouden voir de Leck, wij wouden mit 3 buyssen aldaer bij hem comen om te benemen, dat sij die Leck, noch die Ysel niet uut en mochten* J. H. UNGER en MR. W. BEZEMER, *De oudste stadsrekeningen van Rotterdam (Bronnen voor de Gesch. v. Rotterdam, III)*, Rotterdam, 1889, blz. 49, naar de rekening van 1426-1427, fo. 45.
 - 14 *Item, so mijn genadige heere van Bourgoenien ons screef, waert dat die van der Goude uutquamen, dat wij alsdan mitten buyssen ende mit anderen scepen mit al onsser machten hem volgen souden, geleyt in denselven buyssen te waerness 4 vaten biers, te weten in elken buyse een vat* *ibidem* blz. 74, naar dezelfde Rotterdamse stadsrekening, fo. 69 vo.

oorlogsschip, van een voorkasteel kon worden voorzien¹⁵, werd in vreedstijd vooral in de koopvaardij, meer bepaald in die op Denemarken en Noorwegen ingezet¹⁶. Omstreeks 1500 moet uit dat scheepstype, dat tot dan toe als *Noortvaerdersche buysche* bestempeld werd¹⁷, de karveelbuis ontstaan zijn. Dit soort grote buis in karveelbouw, dat verder in de koopvaardij op de Skandinavische landen gebruikt werd, zou nog gedurende de hele 16de eeuw ingezet blijven¹⁸.

Naast de grote buis treffen we, vrijwel van meet af aan, ook de kleine buis aan, zij het aanvankelijk in mindere mate¹⁹. Het was een boot, waarvan de tonnenmaat soms maar 15 vaten en de bemanning slechts zeven koppen bedroeg, maar waarmee met een vracht koopwaar toch naar Engeland overgestoken kon worden²⁰. Scheepjes van dat type hoorden ook thuis te Hamburg of bevaarden de Wezer²¹. Een grote buis kostte in 1436 minder dan een *kraaier*, maar toch nog vier maal zoveel als een kleine buis, wat inderdaad ongeveer met de verhouding

- 15 Van *eyne buse met eynem vorkastel*, geladen met zout, wordt melding gemaakt in een lijst met de opsomming van de schade, die de Zeeuwen en de Hollanders burgers uit Pruisen en Lijfland in de periode 1438-1458 berokkend hadden. H. A. POELMAN, *o.c.*, deel I, 2, blz. 796-834, nr. 2205, zie blz. 817.
- 16 *dat sij (Willem Hugenzon ende scipper Ailbairn van Schidamme) enen buyse, geladen met zoute, sullen mogen voeren in Denemerken off tot Coppenhaven . . .*, *ibidem*, blz. 415, nr. 1522, vergunning op 12 juli 1441 door Filips de Goede, hertog van Bourgondië, aan genoemde koopman en zijn schipper verleend.
Van een *buisse, comende uut Norewege* en geladen met stenen, wordt gewag gemaakt in de stadsrekening van Veere over het jaar 1456, rubriek van de uitgaven, 10de maand 1ste week (augustus 1 - 8). H. J. SMIT, *Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Engeland, Schotland en Ierland*, deel I, 2 (*Rijks Geschiedkundige Publikatiën*, nr. 66), 's-Gravenhage 1928, blz. 930, nr. 1456.
- 17 De *Noortvaerdersche buysche* kon zowel in de koopvaardij, als in de haringvisserij ingezet worden. Dat blijkt uit de ordonnantie van 19 juli 1482, betreffende de uitrusting van twaalf konvooschepen tot bescherming van de haringbuizen tijdens de teelt van dat jaar. A. BIJL Mz., *o.c.*, blz. 17-18 en bijlage VII, blz. 149-151, tekst van het stuk.
- 18 DR. S. P. HAAK, *Brielle als vrije en bloeiende handelsstad in de 15de eeuw (Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk., 4de reeks, 6de deel)*, 's-Gravenhage, 1907, blz. 7-66, blz. 57. – Volgens A. Coenenzoon in diens *Vischboek*, hadden de *kerveelbuysen* een draagvermogen van 30 tot 36 last haring, d.i. 60 tot 72 vaten, maar dit dan omstreeks de jaren 1577-1578, toen de buis reeds een eerste evolutie ondergaan had. DR. H. E. VAN GELDER, *Gegevens betreffende de haringvisserij op het einde der 16de eeuw*, in: *Bijdragen en mededeelingen v. h. Hist. Genootschap, gevestigd te Utrecht*, dl. 32, 1911, blz. 1-62; blz. 57-62, bijlage nr. V. Zie blz. 57.
- 19 Op 20 nov. 1438 verleende hertog Filips de Goede aan onderdanen van de graaf van Oostervant de toelating *een cleyn buyskin* met zes last haring te bevrachten, om zich daarmee te Hamburg vrij te kopen en daarna met andere goederen naar Brielle terug te keren. H. A. POELMAN, *o.c.*, dl. I, 1, blz. 360, nr. 1368, naar A.R.A. Den Haag, Hof van Holland (hierna: H. v. H.), 2de Memoriale Rosa, fo. 248.
- 20 Op 8 maart 1437 nam de Engelse koning, door uitreiking van een vrijgeleide, onder zijn bescherming *quandam navem de Wyke up See in Holandia, vocatam le buse, alias dictam la Houden Reys, portagii quindecim doliorum vel infra, unde Arnaldus Bertel-mewesone est magister, cum sex marinariis ac mercandisis et bona in eodem regno regis vendendo et alias mercandisas ibidem emendo . . .* H. J. SMIT, *o.c.* dl. I, 2, blz. 681, nr. 1099.
- 21 Liederen uit Groningen beroofden in de loop van 1425 de Hamburgers op de Weser van *ene clene buczen*, geladen met acht last aan koopwaar. K. HÖHLBAUM e.a., *o.c.*, dl. VI, nr. 606.

in tonnenmaat overeenkomt ²². Dit treffend onderscheid tussen grote en kleine buizen was op zichzelf geen alleenstaand verschijnsel: een dergelijk verschil bestond ook bij andere scheepstypen, waaronder de kogge ²³. Groot of klein, de vijftiende eeuwse buis had met haar strijkbare mast, die op een galg kon rusten, en met haar halfronde ribben, waarover een scheepstent kon worden gespannen, een typisch voorkomen, dat haar van andere vaartuigen onderscheidde ²⁴.

De met goederen bevrachte buizen, die we in de eerste helft van de 15de eeuw aantreffen, hoorden meestal thuis in Zeeuwse en Hollandse havens, waarvan de ingezetenen vooral aan haringvisserij deden, wat stellig op een gecombineerd bedrijf wijst. Van dergelijke vrachtvaart met buizen is er sprake te Vlissingen ²⁵, Veere ²⁶, Arnemuiden ²⁷, Westerschouwen ²⁸ en Brouwershaven ²⁹ in Zeeland, te

22 Dit blijkt uit de kostprijs van enkele schepen, die Filips de Goede in 1436 te Sluis en elders had aangekocht, ten einde ze, met bakstenen en metselwerk geladen, in de haven van Calais tot zinken te brengen: *une grant viese nef, appelle crayer, avec les habillemens et estoffemens 240 lb.; une grande nef, appelle passagier, avec les habillemens 150 lb.; une autre nef, appellee buusse, bien grande 168 lb.; une autre nef, appellee doghers buusse, avec les habillemens 56 lb.; une autre petite nef, appellee buusse, avec ses appartenances 42 lb.; une autre nef, appellee buusse 37 lb. 10 s.* Rijsel, Arch. dép. du Nord, B 1957, *réception générale des finances* (1436), fo. 439 vo. Met *doghers buusse* werd eigenlijk een *dogherscepe* bedoeld. Ibidem, fo. 440.

23 H. A. H. BOELMANS KRANENBURG, o.c., blz. 214-216; P. DE VREE, *Geschiedenis van het schip* (De Seizoenen-reeks, nr. 28), Antwerpen, 1942, blz. 35-39, 73-74.

24 De twee oudste afbeeldingen van de haringbuis dagtekenen respectievelijk van omstreeks 1480 en 1526. De afbeelding van omstreeks 1480, zijnde een kopergravure gemonogrammeerd I.M., behorend bij de reeks scheepsvoorstellingen van de monogrammist meester W.A., toont ons een buis met twee staande masten en een viertal halfronde ribben dwars over het schip, maar zonder tentzeil, en ook zonder nettengat. De tweede afbeelding is te zien op een fragment van een te Antwerpen in 1526 gedrukte kaart. Het is een haringbuis met gestreken mast en een scheepstent en liggend aan de vleet, terwijl twee vissers de netten aan het binnenhalen zijn. Bij de afbeelding staat te lezen: *de harinck buys*, wat alle twijfel over de juiste identificatie van het vaartuig uitsluit. De kopergravure van 1480 of daaromtrent wordt in het Science Museum te Londen bewaard en de kaart van 1526 (door Jan de Beeldsnijder van Hoirne) in het Gemeentearchief te Groningen. J. VAN BEYLEN, *Schepen in de Nederlanden, van de late middeleeuwen tot het einde van de 17de eeuw*, Amsterdam 1970, blz. 136-137; B. VAN 'T HOFF, *Jan van Hoirne's map of the Netherlands and the Oosterschier Zee, printed in 1526* (Imago Mundi, dl. 11), 1954; DR. W. A. LANG, *Fischereiausstellung der Star des Juister Küstenmuseums*, in: *Ostfriesischer Koerier*, jrg. 104, nr. 208 (8 september 1971).

25 *dat Symon Oertsoene (uit Vlissingen) mit vele synen gesellen, uren medeporters, gereet hadden tesamen een scip, geheten een buysse, omme mede te haringe te varen . . .*, B. KUSKE, *Quellen zur Geschichte des Kölner Handels und Verkehrs im Mittelalter*, Bonn, 1918-1934, 4 delen, dl. I, blz. 333-334, nr. 969, brief van Keulen aan Vlissingen van 23 okt. 1441; zie ook blz. 332-333, nr. 966, brief van Keulen aan hertog Filips de Goede. Beide brieven hebben het over een vermeende aanval van Keulense burgers op genoemde buis in de nabijheid van Great Yarmouth.

26 *omnia et singula bona et mercimonia pronunc onerata in quadam navi de Veris, dicta vulgariter een buys, quam ducit et vehit per maria tamquam principalis gubernator et nauta Cornelius Dijckgrave . . .* H. J. SMIT, o.c., dl. I, 1, blz. 1027, nr. 1601, brief van het gemeentebestuur van Bergen op Zoom van 17 okt. 1469.

27 Zie voetnoot 6.

Afb. 3 Vissende haringbuis. Afbeelding op de *Caerte van de Oosterscher Zee* van Jan de Beeldsnijder van Hoirne, gedrukt te Antwerpen in 1526. Groningen. Gemeentearchief (fragment).

Brielle³⁰ op Voorne en te Schiedam³¹, Rotterdam³² en Wijk aan Zee³³ in Holland. Daarnaast nochtans worden in dat laatste gewest ook Dordrecht³⁴, Haarlem³⁵ en Hoorn³⁶ als thuishavens van koopvaardijbuizen vermeld. Op te merken is dat de voornaamste onder deze havens in het bekken van de Beneden-Maas geconcentreerd lagen. Het waren Brielle, Schiedam en Rotterdam, die tevens aanvoerhavens en stapelplaatsen van haring waren, en Dordrecht, dat de niet te versmaden rol van haringmarkt speelde. Opvallend is ook dat de buis als vrachtschip zeer dikwijls voor het vervoer van zout en natuurlijk ook van haring werd ingezet. Haringbedrijf en zouthandel, ook op Schonen, vulden elkaar aan³⁷.

- 28 *quod quadraginta sacci lane quarto die Novembris in portu predicto (Kyngeston super Hull) in quadam navi, vocata le busse de Selandia, unde Nicholaus Ortesone adtunc fuit magister, similiter eskippati fuerunt ad partes externas traducendi*, H. J. SMIT, o.c., dl. I, 1, blz. 884, nr. 1369, stuk van 6 maart 1451. De desbetreffende buis droeg de naam *James de Westerscowe*, *ibidem*, voetnoot 1.
- 29 In november 1436 werd te Cromer in Engeland beslag gelegd op de goederen van *Henrici Bolle de Browyshavene in Selandia, magistri cujusdam navis, vocate le busse de Selandia*, *ibidem*, blz. 683, nr. 1106, stuk van 6 oktober 1437.
- 30 Het schip van *Petir Williamson* van Brielle, *the buyse of Briele*, werd op een bepaald ogenblik – tussen 1465 en 1471 – in Engeland wederrechtelijk voor 30 pond verkocht. *Ibidem*, blz. 1037, nr. 1619, gedateerd mei, maar zonder jaartal.
- 31 Op 28 okt. 1440 kreeg Dirc Jonge, poorter van Schiedam, die kort tevoren met zijn *buyse* door lieden van Hamburg gearresteerd was en aldaar gevangen lag, van hertog Filips de Goede de toelating, indien hij zich kon los kopen, met bier of andere hanzeatische goederen terug te keren, ten einde aldus enige vergoeding voor het geleden verlies te bekomen. H. A. POELMAN, o.c., dl. I, 1, blz. 396, nr. 1471, naar A.R.A., den Haag, H. v. H., 4de Mem. Rosa, fo. 67.
- 32 Vissers van Rotterdam en Schiedam zouden op 21 sept. 1438 een schip uit Danzig, dat met de hanzeatische vloot op weg naar het Zwin was, beroofd hebben en een gedeelte van de lading in hun *buszen* overgescheept hebben. *Ibidem*, blz. 361, nr. 1372, stuk van 18 dec. 1438.
- 33 Het schip van Claes Claeszoon uit Wyk up se, *le buyse* geheten, werd op een bepaald ogenblik, waarschijnlijk einde 1440, door Engelse zeerovers genomen en naar Beaulieu (co. Southampton) opgebracht. H. J. SMIT, o.c., dl. I, 2, blz. 750, nr. 1211, stuk van 3 febr. 1441.
- 34 Op 24 augustus 1429 werd te Scarborough een hoeveelheid wol geladen in *quadam navi, vocata le bussche de Duredraghe, unde Johannes Mattesone adtunc fuit magister, ad partes externas carandas*, *ibidem*, dl. I, 1, blz. 644, nr. 1035, stuk van 27 jan. 1431.
- 35 Op 5 maart 1438 zou te Leigh (co. Essex) aan boord van een klein schip, *the bus*, uit Haarlem (*Herlam*), een vijftal bemanningsleden door een Engelsman vermoord geworden zijn. *Ibidem*, I, blz. 733, nr. 1182, stuk van 28 maart 1440.
- 36 Omstreeks 24 juni 1437 zou Gerardus Johannes Coppenzoon van Hoorn op zee, nabij de plaats *op t Zij*, (de Hollandse 'Zijde') door Engelse kapers uit Lynn overvallen geworden zijn en daarbij zijn schip, *een buyse*, geladen met Pruisische goederen, verloren hebben. *Ibidem*, I, 2, blz. 790-796, nr. 1257, stuk van 22 jan. 1443, zijnde een lijst van klachten uitgaande van lieden van Hoorn, betreffende de schade hen door de Engelsens aangedaan. Zie blz. 794.
- 37 Lieviin Sent en Rengher Janssone, *scipmannen van Zierixee*, verklaarden in 1444, in verband met de aangifte van de schade, die de 'uitleggers' van Bremen omstreeks mei 1443 hun medeburgers aangedaan zouden hebben, dat ze te *Schonen gevischet* hadden en aldaar van lieden van Wismar een en ander over de aangeklaagde feiten vernamen. H. A. POELMAN, o.c., dl. I, 2, blz. 508 e.v., nr. 1736, stuk van 23 juli 1444. Zie blz. 511. Met Schonen werd Scanië, de zuidpunt van Zweden, toen aan Denemarken, het

De oudste stedelijke keuren tot regeling van het opkomend haringambacht in Holland en Zeeland waren die van Schiedam en Brielle, respectievelijk van 1434³⁸ en 1445³⁹. Deze data zijn betekenisvol, omdat zich tussen deze twee jaren een periode van inzinking voordeed, die haar dieptepunt bereikte in de jaren 1438–1441, tijdens het conflict tussen de Hollands-Zeeuwse en de Wendische steden. Juist voor deze cruciale jaren beschikken we over enkele documenten, die ons een idee van de omvang en de rol van het toenmalig Zeeuws-Hollands haringbedrijf kunnen geven. Deze stukken betreffen weliswaar uitsluitend de organisatie van de konvooiering van de Zeeuws-Hollandse vloot van haring-schepen in 1439 en 1440, maar toch bevatten ze ook interessante gegevens aangaande de haringvisserij zelf en de buisnering. Ze staan opgetekend in een van de registers van het Hof van Holland, in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage⁴⁰.

2 De Zeeuws-Hollandse buiskonvooiering in 1439

Eigenlijk werden in het kader van de algemene mobilisatie voor de oorlog tegen de zes Wendische steden en de hertog van Holstein reeds eind mei 1438 een zeker aantal bewapende buizen, naast andere oorlogsschepen, in zee gestuurd⁴¹. Een van deze tot de strijd uitgeruste buizen, een boot uit Rotterdam, met vijftig krijgslieden aan boord, werd reeds onmiddellijk na de afvaart uit Schiedam door een Engels smaldeel, bestaande uit veertien eenheden, voor de kust van Suffolk en Norfolk gepraaid en geplunderd. Daar ze zich in gezelschap bevond van een andere buis, die overigens eveneens aangerand werd, mogen we misschien veronderstellen dat ze tevens een bewakingsopdracht uitvoerde. Of deze taak ook de beveiliging naderhand van de vissersboten op weg naar de haringgronden tijdens de vroege haringvangst inhield, lijkt echter onwaarschijnlijk, rekening houdend met het tijdstip, waarop het incident plaats vond⁴². Wat er ook van zij,

centrum van de Deense haringvisserij en van de hanzeatische haringindustrie, bedoeld. Voor het vervoer van zout of haring met buizen, zie de voetnoten 16 en 19.

38 K. HEERINGA, *Rechtsbronnen der stad Schiedam (Werken der Vereniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht*, 2de reeks, nr. 6), 's-Gravenhage, 1904, blz. 232 e.v.; H. A. H. KRANENBURG, *Het afslagwezen voor de visserij in het Beneden-Maasgebied, 1400-1600 (Zuidhollandse Studiën, dl. IV)*, 1954, blz. 72-92; blz. 80-81.

39 H. DE JAGER, o.c., blz. 43 e.v.; DR S. P. HAAK, o.c., blz. 36-37.

40 P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, *Boergoensche charters (1428-1482)*, 's-Gravenhage, 1868, blz. 51-52 en 57-58, vermelding van zes van de zeven betrokken stukken, naar inventaris nr. 8, Hof van Holland. Twee van deze documenten werden gepubliceerd door A. BIJL Mz., o.c., blz. 144-146, bijlagen II en III.

41 T. S. JANSMA, *Philippe le Bon et la guerre Hollando-Wende (1438-1441)*, in: *Revue du Nord*, dl. XLII, nr. 165, blz. 9-18; PROF. J. C. M. WARNSINCK, *Van vloothoofden en zeeslagen*, Amsterdam, 1941², blz. 8; H. A. POELMAN, o.c., dl. I, 1, blz. 343-344, nr. 1327, ordonnantie van hertog Filips de Goede van 16 mei 1438, waardoor tot de mobilisatie van alle grote schepen, als hulken, kraaiers, ballengiers, buizen, evers en soortgelijke vaartuigen, overgegaan werd.

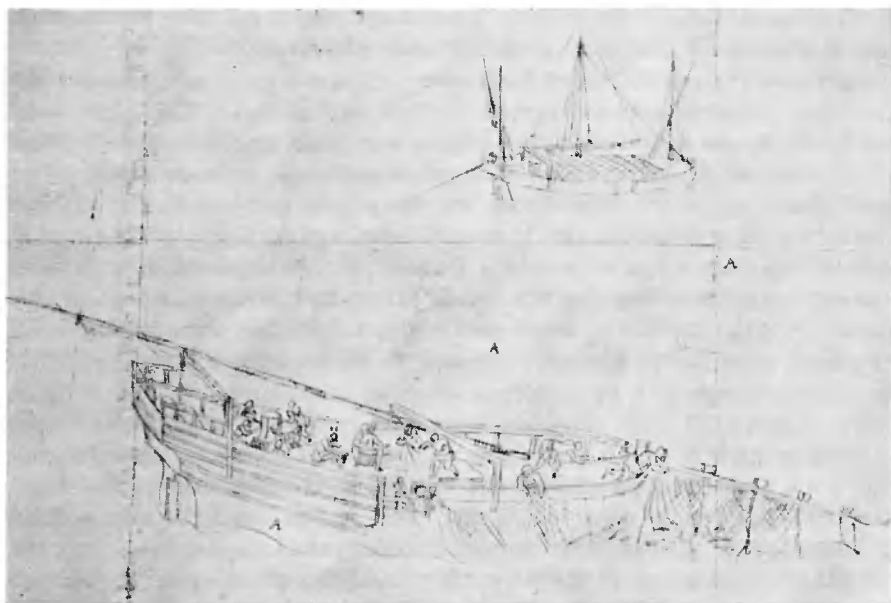
42 *Item, Theodericus de Weyde ratificavit, quod anno domini millesimo qua-*

in Vlaanderen werden dat jaar, in september, door Duinkerke, wel degelijk konvooschepen tot bescherming van de vissers uitgestuurd ⁴³.

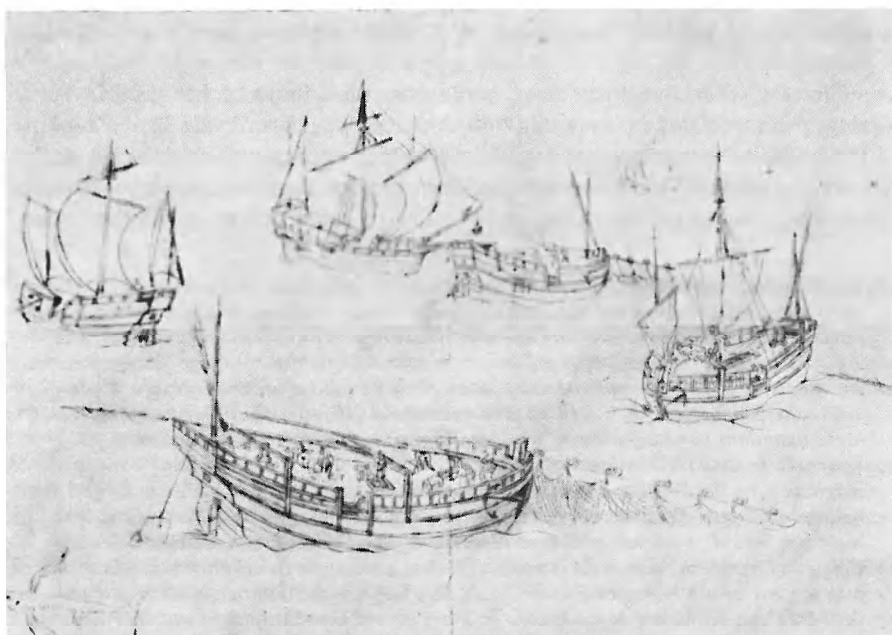
De begeleiding van de Zeeuws-Hollandse vloot van haringvissers werd pas een jaar later voor het eerst georganiseerd. Op 9 juli 1439 gaf Filips de Goede, hertog van Bourgondië, in zijn hoedanigheid van graaf van Holland en Zeeland en in naam van de raad, ridderschap en goede steden van de beide gewesten, het bevel over te gaan tot de uitrusting en bewapening van tien buizen en twee hulken, die tegen het einde van de maand, meer bepaald tegen de 28ste, gereed moesten zijn. Zes buizen en een hulk moesten worden uitgereed en bemand in Zeeland bewesten de Maas en vier buizen en een hulk in Holland beoosten die stroom. Elk van de buizen diende met vijftig krijgslieden, staande onder vier kwartiermeesters en een hoofdman, bemand te worden en dit ongetwijfeld naast de eigenlijke bemanning, bestaande uit stuurman en bootsgezellen. Ook de beide hulken moesten van krijgslieden voorzien worden en wel van honderd man en een kapitein op elk schip. Deze twee kapiteins hadden het opperbevel respectievelijk over al de zeelieden en krijgslieden van Zeeland of Holland. Elk van hen moest dan ook op de hulk, waarover hij het bevel voerde, eigen kwartiermeesters aanstellen. Al de gewone manschappen moesten bij hun aanmontering een eed van trouw, onderdanigheid en gehoorzaamheid ten opzichte van alle bevelen, hun door hun kapitein, hoofdman en kwartiermeester gegeven afleggen. Ook de hoofdlui en de kwartiermeesters dienden, ten overstaan van hun kapitein, dergelijke eed te zweren. De ordonnantie bepaalde verder dat slechts aan kaapvaart ten nadele van de schepen, varende naar het oosten of uit die richting terugkerend, en van de Spanjaarden en Bretoenen gedaan mocht worden. Uitzondering op deze regel moest worden gemaakt voor de vaartuigen en goederen horende aan lieden van Bremen of herkomstig uit Ditmar of het gebied van de koning van Denemarken, maar de buit daardoor opgeleverd, die in de Zeeuwse of Hollandse havens aangevoerd werd, mocht niet worden gepart, daar het slechts om arrestatie ging. Het delen van de buit door de kapers gemaakt, diende in verstandhouding te gebeuren. Indien er onder de beide hulken en de tien buizen

dringentesimo tricesimo octavo de mense maji velavit de Schiedam in mari cum quadam nave, dicta een buysse, oppido de Rotterdam pertinente, quinquagenta hominibus armatis fulcita, cujus dictus Theodericus conquerens erat magister, ad spectandum Australes dictos Oosterlingen et eos compescendum, qui protunc fuerunt inimici Hollandrinorum. Ipso veniente cum nave predicta cum quodam Gerardo Nycolai de Schyedam, qui etiam cum una buyssa velavit de Schyedam propter eandem causam, juxta quandam congregacionem navium Anglicarum numero quatuordecim tunc temporis in mari essentium circa locum, dictum die Schilde, vocati sunt a dictis Anglicis H. J. SMIT, o.c., dl. I, 2, blz. 778-782, nr. 1251, klachten van de gemeente Rotterdam over de schade door de Engelsen aan haar burgers berokkend. Zie blz. 780. Met 'het Schild' werd het voorland ten zuiden van de Washbaai bedoeld.

- ⁴³ Filips de Goede had zich in 1435 met de Franse koning verzoend en was het jaar nadien overgegaan tot de belegering van Calais, het Engelse steunpunt op het vasteland. Dit verwekte een kentering in de toen aan gang zijnde Honderdjarige oorlog. Gedurende een paar jaar heerste dan ook tussen Vlaanderen en Engeland vijandelijkheid. Vandaar de Duinkerkse konvooiëring in 1438. R. DEGRYSE, *De Vlaamse haringvisserij onder Engelse vrijeleide van 1441 tot 1444*, in: *Mededelingen van de Marineacademie van België*, boek XXI, 1969-1970, blz. 1-36: blz. 3.

Afb. 4 Vissende haringbuis. Detail van de tekening *Zelandiae Descriptio* van A. van den Wijngaerde. Omstreeks 1548-1550. Antwerpen, Nationaal Scheepvaartmuseum.

Afb. 5 Vissende haringbuizen, ventjager en kaperschip. Detail van de tekening *Zelandiae Descriptio* van A. van den Wijngaerde. Omstreeks 1548-1550. Antwerpen, Nationaal Scheepvaartmuseum.

eenheden waren, die iets veroverd hadden, dan moest het parten ervan *scip scip gelycke* geschieden, met dien verstande, dat een hulk met twee konvooibuizen gelijkgesteld werd. In geval vissers aan het kapen deelgenomen hadden, was het geboden de deling te doen volgens de regel *man man gelyc*.

Belangrijker dan dit tuchtreglement is voor ons onderwerp de regeling van de heffing van het lastgeld op de aangevoerde haring tot bekostiging van de uitrusting van de twaalf konvooischepen. De hertogelijke ordonnantie stipuleerde op dat punt de inning van een bijdrage van dertig groten per last verse of gekaakte haring, voor de ene helft te betalen door de stuurman van de betrokken vissersboten en voor de andere helft door de koopman. Het was evenwel de stuurman, die na elke reis voor de eerlijke vereffening van deze heffing verantwoordelijk gesteld werd en dientengevolge bij de storting ervan onder ede diende te verklaren hoeveel vis hij gelost en verkocht had. Van de opbrengst van het konvoogeld, geheven op de haring, die door uitheemse buizen aangevoerd werd, zou een derde naar de Hollanders gaan en de rest, zijnde twee derden, naar de Zeeuwen. Tenslotte regelde de ordonnantie nog het kaken van de gevangen haring. Dit kaken mocht eerst vanaf 1 augustus gebeuren en de stuurman moest op elke ton zijn merk plaatsen, telkens op straf van boete. In geval van niet naleving daarvan, kon de betrokken vis zelfs in beslag genomen en verbeurd verklaard worden ⁴⁴.

Op 26 augustus, ongeveer een maand na het uitvaren van de vloot van vissersboten en konvooischepen, stelde Filips de Goede, namens de raad, ridderschap en steden, Willem van Almade, baljuw van Schiedam, benevens Pieter Claes Gerytsoon en Philips Melissoon, aan als ontvangers van het lastgeld te Rotterdam, Schiedam en elders in Holland beoosten de Maas, vanwaar men voor de haringvangst zee gekozen had of nog zee zou kiezen. In de aanstellingsbrief dienaangaande vernieuwde de hertog zijn aanmaning tot de stuurman tot eerlijke uitbetaling van het door hen en de koopman verschuldigde lastgeld en tot het aanbrengen van hun merk op de tonnen aangevoerde kaakharing ⁴⁵. Dergelijke ordonnantie inzake de aanstelling van ontvangers van dezelfde belasting in Zeeland bewesten de Maas ontbreekt. Wel volgde op 30 augustus een nieuwe verordening in verband met de aanzuivering van het tekort, dat men inzake de opbrengst van deze inning voorzag. Eigenlijk betrof het hier, wegens de verdeeldheid van de betrokkenen, de bekendmaking van twee verschillende overeenkomsten aangaande deze kwestie. Inderdaad, terwijl het lastgeld onveranderd bleef voor het gewest Holland en de steden Brouwershaven en Brielle, waar men akkoord ging om met andere middelen het financieel tekort te dekken, werd die heffing te Zierikzee, Veere, Westenschouwen, Vlissingen, Westkapelle en Zoutelande, d.i. in de meeste Zeeuwse aanlegplaatsen, tot één 'rijder' of halve nobel verhoogd ⁴⁶. Deze dubbele regeling gaf evenwel naderhand aanleiding tot een geschil tussen Zierikzee en Brielle, die gezamenlijk een van de konvooischepen uitgerust hadden. Deze uitrusting was gebeurd op basis van één bewapend vaartuig voor iedere groep van vijftientig vissersboten. Om dit quorum te bereiken

44 Bijlage I. – Een last bedroeg 10.000 stuks haring of twaalf tonnen kaakharing.

45 Bijlage II.

46 Bijlage III.

had Zierikzee van Brielle de toezegging van zeven haringschepen verkregen. Na afloop van de haringcampagne eiste het evenwel van elk van deze Brielse vaartuigen een bijdrage van 9 pond 16 schellingen in groten of in het totaal 68 pond 12 schellingen, wat door de stad Brielle afgewezen werd. De Briellenaars voerden inderdaad aan, dat elk van de betrokken zeven boten slechts 36 last haring gelost had, waarvoor enkel een lastgeld van 30 groten per last of 4 pond 10 schellingen te betalen was. Toch werd Brielle het jaar nadien, op 4 augustus 1440, door de heer van Bungnicourt, sprekend namens de vorstelijke raad, tot betaling aan Zierikzee van de geëiste bijdrage veroordeeld ⁴⁷.

Dank zij de bijzonderheden, voorkomend in het stuk tot regeling van het geschil tussen Zierikzee en Brielle, kunnen we de hertogelijke ordonnantie van 9 juli 1439, inzake de uitreding van tien bewapende buizen en twee dito hulken, nader toelichten. Aangezien voor iedere groep van vijftientig haringschepen één konvooischip uitgerust diende te worden, betekende dit een te konvooieren vloot van 150 vissersboten voor de zes bewapende Zeeuwse buizen en een van 100 voor de vier Hollandse oorlogsbuizen, wat neerkwam op een totaal van zowat 250 vaartuigen, die dat seizoen aan de haringvangst zouden deelnemen. Datzelfde aantal, 250 eenheden, voor de totale vloot van haringschepen vinden we ook in 1476 in een verzoekschrift, dat toen, namens de gewesten Holland, Zeeland en West-Friesland, door de gemeenten Brielle en Schiedam aan het Parlement te Mechelen gericht werd ⁴⁸. In onze berekening betrekken we dan ook niet de twee bewapende hulken, aangezien ieder van hen heel waarschijnlijk op basis van één groot konvooischip per gewest uitgereed diende te worden. Waar de tien oorlogsbuizen uitgerust werden, weten we niet, op één na, de buiskonvooier, die te Zierikzee werd bewapend. Naast deze havenstad, waren in Zeeland en Voorne vooral Brielle en Brouwershaven belangrijke aanvoerhavens van haring, zoals in Holland Rotterdam en Schiedam. Gaan we, aan de hand van latere gegevens na, hoe de samenstelling van de Hollandse vloot van haringschepen kan geweest zijn, dan vinden we in 1477 voor Rotterdam 36 eenheden, Schiedam 24, Vlaardingen 12 en Noordwijk 20, wat een totaal van 92 vaartuigen geeft, waarbij echter de vissersboten uit Waterland of Noord-Holland niet meegerekend zijn ⁴⁹. Ongetwijfeld weken deze cijfers niet zoveel af van die uit 1439, die we niet kennen. Voor Zeeland met Voorne is het moeilijker zulk een berekening te maken. In 1477 hadden 40 tot 50 haringschepen Brielle als thuishaven, waarbij nog een zeker aantal moet worden gevoegd uit Waterland, dat toen van de Brielse haven gebruik maakte. Dat bracht het totaal op zowat 80 eenheden ⁵⁰.

47 Bijlage V.

48 DR S. P. HAAK, *o.c.*, blz. 65, bijlage. Ontleding naar het stuk in A.R.A., Den Haag, verz. handschriften, inv. nr. 2 a (Ms suppl. Van Mieris, nr. 96, handschrift).

49 DR S. P. HAAK, *o.c.*, blz. 50, naar R. FRUIN, *Enquete ende informatie up t stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen gedaen in den jaere 1494*, Leiden, 1876.

50 R. FRUIN, *o.c.*, blz. 44, 46 en 50, vooral naar een 'informatie' of onderzoek van 1527, maar opklimmend tot vóór 1481, jaar tijdens hetwelke Brielle een twintigtal buizen verloor, die door de Fransen gekaapt of vernietigd geworden waren. – De 'informatie' van 1527 heeft het eigenlijk op één plaats over 60 of 70 buizen, die Brielle als thuis-

Aangezien Brielle voor de uitrusting van een bewapende buis met Zierikzee samenwerkte, mogen we veronderstellen, dat het daarnaast zelf nog zulk een vaartuig of misschien zelfs twee dergelijke schepen in de vaart gebracht had, wat aanvaardbaar is met een vloot van zowat 32 tot 57 haringschepen. De overige Zeeuwse vissersboten, ongeveer een honderdtal, hoorden thuis te Zierikzee, Vee-re, Vlissingen, Brouwershaven, Westenschouwen en Zoutelande.

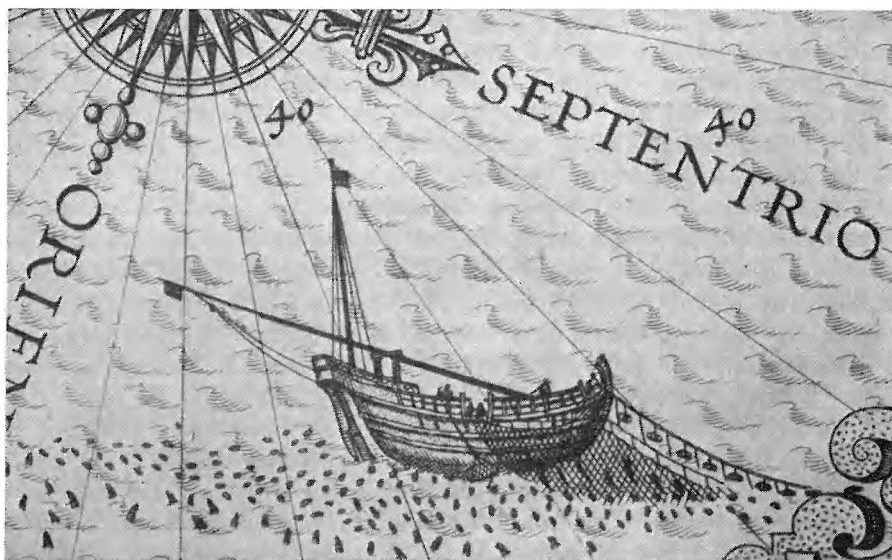
Bij het onderzoek naar de omvang van de Zeeuws-Hollandse vloot van haring-vissers kan de vraag gesteld worden tot welk scheepstype de betrokken vaartuigen meestal behoorden. In de oorkonde betreffende de regeling van het geschil tussen Zierikzee en Brielle worden de vissersboten in kwestie hetzij haringschepen, hetzij eenvoudig schepen genoemd. Toch droegen in de hertogelijke ordonnantie van 9 juli 1439 de vaartuigen van buiten Zeeland en Holland, die in beide gewesten haring zouden aanvoeren, de naam buizen. Feitelijk werden in die tijd, samen of naast elkaar, de termen *scepen ende buyssen* voor dezelfde vissersboten op haringvangst gebruikt, zoals blijkt uit de brief van 26 augustus 1439 aangaande de aanstelling van de baljuw van Schiedam tot ontvanger van het lastgeld in Holland ⁵¹. De term *buys* verdrong naderhand vrijwel volledig het woord *harinc-scip*. Ongetwijfeld was dit het gevolg van de technische evolutie, die met het haringkaken aan boord van de vissersboten ingezet werd. De tien buizen, die in juli 1439 als konvooschepen in dienst genomen werden, moeten vaartuigen met een tonnenmaat van 70 tot 80 vaten geweest zijn, aangezien zij, naast hun gewone bemanning, elk vijftig krijgslieden en vijf officieren konden vervoeren. Het is best mogelijk dat dergelijke grote buizen, naast de kleinere, toen reeds in de haring-visserij gebruikt werden. Indien zo, dan konden ze een lading van 35 tot 40 last verse of gekaakte haring bergen. Op te merken is dat tot dan toe het voornaamste grote haringschip de korver of het korfschip was ⁵².

Over de hoeveelheden haring, die tijdens de 'teelt' van het jaar 1439 gevangen en aangevoerd werden, vernemen we eigenlijk niets. Toch beschikken we over één gegeven, dat ons daarover enig idee kan geven. In hun geschil met Zierikzee beweerden de lieden van Brielle dat elk van de zeven vaartuigen, die zij met eerstgenoemde gemeente hadden laten samenwerken, niet meer dan gemiddeld 36 last zou opgebracht hebben, dit natuurlijk tijdens de twee of meerdere reizen

haven hadden, en op een andere plaats over 50 buizen van de Briellenaars zelf. In 1477 hadden, volgens een enquête van 1494, 40 buizen uit Waterland de gewoonte te Brielle te havenen. Naderhand reedden deze vaartuigen uit te Rotterdam, Schiedam en elders.

51 Bijlage II.

52 Tijdens het eerste halfjaar van 1410 werden enige vissers uit Brouwershaven door de Schotten beroofd, toen zij *mit horen korfscepe in der zee gevaren waren om haring te vangen* H. J. SMIT, *o.c.*, dl. I, blz. 541, nr. 873, oorkonde van 14 juni, uitgaande van graaf Willem VI. Vermelding naar F. VAN MIERIS, *Groot charterboek der graven van Holland, Zeeland en heeren van Vriesland*, Leiden, 1753-1756, dl. IV, blz. 146. In 1445 wordt de korver ook in de keuren van Brielle van dat jaar vermeld. H. DE JAGER, *o.c.*, blz. 156-160. De korvers voerden vooral korfharing of vroege haring, gesteuurd in manden, en kabeljauw aan. Volgens de kroniekschrijvers waren het voor die tijd grote vissersboten, die zelfs voor de kaapvaart konden worden ingezet. R. DEGRYSE, *Van 'buza' tot 'buis'*, blz. 143-144. Inzake draagvermogen stond één last gelijk aan twee vaten.

Afb. 6 Haringbuis aan de vleet. Detail van afb. 1.

van de betrokken vissers. Zij willen dan ook niet meer dan 30 groten per last betalen, wat inderdaad het lastgeld was dat door de eigenlijke Brielse vissers verschuldigd was. Zierikzee eiste integendeel heel waarschijnlijk, naar we vermoeden, per schip een bijdrage berekend op een gemiddelde aanvoer van 48 last naar rato van één 'rijder' of 49 groten per last⁵³. Indien zo, dan zou dat kunnen betekenen dat de 250 Zeeuws-Hollandse vissersboten in genoemd jaar in het totaal ten hoogste circa 9.000 last verse en gekaakte haring gelost hadden, daar waar de verwachte aanvoer op ongeveer 12.000 last geschat was. Dat is evenwel een veronderstelling, die zich aan verdere verificatie onttrekt.

De opbrengst van het lastgeld, met toevoeging of niet van andere financiële middelen, was na de beëindiging van het haringseizoen, zoals voorzien, absoluut onvoldoende om de onkosten voor de uitrusting van de twaalf konvooischepen volledig te dekken. Eigenlijk weten we niet op welke voet de opbrengst van dat geld onder de tien bewapende buizen en de twee hulken verdeeld diende te

⁵³ Zierikzee eiste van elk van de zeven Brielse schepen 9 lb. 16 s. groten, bedrag dat – toevallig of niet – door 49 deelbaar is en als quotiënt 48 geeft (9 lb. 16 s. gr. = 2.352 gr.). De waarde van de gouden 'rijder' of philippus stond gelijk aan die van een halve nobel. De nobel zelf werd tussen 24 juni 1439 en 24 juni 1442, volgens de toen geldende wisselkoers, aan 98 groten gequoteerd, wat neerkwam op 49 groten voor de 'rijder'. M. R. THIELEMANS, *Bourgogne et Angleterre, Relations politiques et économiques entre les Pays-Bas bourguignons et l'Angleterre, 1435-1467* (Université libre de Bruxelles, Travaux de la Faculté de Philologie et Lettres, dl. XXX), Brussel, 1966, blz. 174 en 345-346.

worden. Indien voor Holland ten oosten van de Maas een globale regeling gold, waarvoor een ontvanger, bijgestaan door twee helpers, had in te staan, dan blijkt dat niet zo te zijn geweest voor Zeeland en Voorne, gezien het geschil tussen Zierikzee en Brielle nopens de vereffening van de uitreding van een van de konvooschepen. In het raadsbesluit dienaangaande lezen we inderdaad, dat elk van de beide steden als kassier voor haar eigen bewapende vaartuigen was opgetreden en dat dit ook zo zou blijven gedurende het nieuwe haringseizoen, meer bepaald wat de inning van de lastgelden aanging ⁵⁴. Naast Brielle blijkt ook Brouwershaven in 1439 bij de uitreding van een konvooschip zelfstandig te zijn opgetreden. Deze twee steden sloten bovendien, inzake de financiering van de te verwachten tekorten bij de heffing van het lastgeld, een overeenkomst met Holland ⁵⁵. Dit alles wijst er ongetwijfeld op, dat de Zeeuws-Hollandse konvooiring in genoemd jaar voor het eerst plaats vond en een gedurfd experiment was, waarvan men al de financiële implicaties niet had kunnen voorzien. De onderneming eindigde met een deficit, waarvan we de juiste omvang niet kennen, maar waarvan de nasleep zich de volgende jaren zou laten gevoelen.

De Zeeuws-Hollandse bewapening op zee had niet alleen nadelige gevolgen voor de Wendische steden, maar ook voor Vlaanderen. De Zeeuwen en de Hollanders deinsden er inderdaad niet voor terug, hoewel ze met de Vlamingen niet in oorlog waren, het Zwin met de havens aldaar, waaronder Sluis, te blokkeren en, vóór de kust, de Vlaamse vissers aan te vallen en te beroven ⁵⁶. Als gevolg van deze omstandigheden was dan ook zowel de aanvoer van Vlaamse, als de invoer van Zeeuws-Hollandse kaakharing te Damme, de stapelplaats van dit produkt aan het Zwin, aan de lage kant ⁵⁷.

⁵⁴ Bijlage V.

⁵⁵ Bijlage III.

⁵⁶ Op 8 juli 1439 werd door Filips de Goede aan de Zeeuwse en Hollandse kapers verbod opgelegd op de Vlaamse *stroom* of territoriale zee tegen kooplui en vissers op te treden. Daar dit verbod niets opleverde, werd op 28 november daaropvolgend aan alle bewapende schepen uit Zeeland en Holland verboden uit te varen tot 1 maart 1440. H. A. POELMAN, *o.c.*, dl. I, 1, blz. 369, nr. 1395, en blz. 374, nr. 1408.

⁵⁷ Van 7 sept. tot 20 nov. 1439 werden te Damme (over Sluis) 51 last 10 tonnen kaakharing uit Zeeland en Holland ingevoerd en van 18 jan. tot 26 febr. daaropvolgend 103 last 3 tonnen en 1 kwarteroen, wat in het totaal op 155 last 1 ton en 1 kwarteroen neerkwam en dit naast 559 last 9 $\frac{1}{2}$ tonnen, die er door de Vlaamse vissers zelf gelost werden. Deze 714 last 10 tonnen en 3 kwarteroenen betekenden nochtans een achteruitgang ten opzichte van het jaar voordien, toen minstens 947 $\frac{1}{2}$ last aan aan- en invoer genoteerd waren. De periode van crisis in het Damse haringbedrijf strekte zich overigens uit over de jaren 1437 tot 1441, toen de uitbating van de haringstapel inzake de heffing van de grafelijke belasting van 30 groten per last (*'s heerengeld*) niet kon verpacht worden wegens de onzekere toestand, ontstaan door de oorlog met Engeland en de moeilijkheden met de Zeeuwen en de Hollanders. De inning van deze heffing werd dan ook van ambtswege gedaan, waardoor we de opbrengst ervan kennen. R. DEGRYSE, *De crisis in het haringbedrijf te Oostende en te Damme van 1437 tot 1441*, in: *Hand. Genootschap 'Société d'Emulation' te Brugge*, dl. CII, 1965, blz. 1-15: blz. 8 en 9.

3 De Zeeuws-Hollandse konvooiering in 1440 en de volgende konvooieringen

Wijzer geworden door de konvooiering van 1439, traden de raad, ridderschap en steden van Zeeland en Holland het jaar nadien, bij de voortzetting van het experiment, veel voorzichtiger op. Op 2 augustus 1440 inderdaad besloten ze dat slechts in het totaal vier *vredescepen* zouden worden uitgerust en wel twee door elk van de beide gewesten, met dien verstande nochtans, dat de Zeeuwse steden en dorpen, alsmede Brielle en Goederede, als hebbende een grotere vissersvloot, aan de Hollandse deelnemers een geldelijke steun ten bedrage van 64 pond groten geven moesten⁵⁸. Op 18 augustus volgde de ordonnantie, waardoor voor de Zeeuwse plaatsen Zierikzee, Veere, Westenschouwen, Vlissingen en Zoutelande het lastgeld op 6 schellingen en 6 penningen, d.i. 78 groten, per last slabharing, verse of gekaakte haring gebracht werd, belasting, die op dezelfde wijze als vorig jaar door de kooplui en de stuurlui te betalen was. De opbrengst van de heffing moest tevens dienen om de achterstallen van de konvooiering van 1439 aan te zuiveren. Elke stuurman werd opnieuw, op straf van zware boete of van verbeurdverklaring van zijn vangst, voor de correcte inning van het verschuldigde lastgeld aansprakelijk gesteld⁵⁹. De raad en de steden verhoogden ook het cijfer van deze heffing voor de Hollandse steden en vlekken, die zich met de haringvisserij inlieten, door het te brengen op één 'rijder' of 49 groten per last. In de akte dienaangaande van 21 augustus worden deze steden en dorpen opgesomd, namelijk Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Ter Heyde, Scheveningen, Katwijk, Noordwijk, Zandvoort, Wijk aan Zee, Egmond en Petten. Ook voor niet nader genoemde vissersplaatsen gold de getroffen regeling, die voor het overige, inzake de modaliteiten van de heffing, naar de ordonnantie van 18 augustus verwees⁶⁰.

Hoe de uitrusting van de begeleidingsschepen en de konvooiering zelf in 1440 verliepen, weten we niet. De verhoging van het lastgeld van 30 groten op een 'rijder' voor de Hollanders en van een 'rijder' op 6 schellingen en 6 penningen voor de Zeeuwen is in ieder geval veelbetekenend voor de nog af te schrijven achterstallige schulden. Opvallend daarbij is het verschil inzake het bedrag van beide heffingen, namelijk 29 groten, ten nadele van de Zeeuwen, die, zoals gezegd, 64 pond groten aan de Hollanders af te dragen hadden.

De moeilijkheden, die de Zeeuws-Hollandse haringvisserij in de Noordzee doormaakte, hadden in 1440 ook een nadelige invloed op de handel in haring uit de Zuiderzee, aangezien dat jaar tegen de clandestiene verkoop, overschepping en

58 Bijlage IV. Besprekingen dienaangaande waren op 24 juli te den Haag gehouden. Z. W. SNELLER en W. S. UNGER, *Bronnen Gesch. Handel met Frankrijk*, 's-Gravenhage 1930, I, blz. 75.

59 A. BIJL Mz., o.c., blz. 7-11 en 144-145, bijlage II, naar A.R.A., Den Haag, H. v. H., inv.nr. 8, 4de Mem. Rosa, fo. 60 vo. Vermelding in P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, o.c., blz. 58.

60 A. BIJL, o.c., blz. 11 en 145-146, bijlage III, naar A.R.A., Den Haag, H. v. H., inv.nr. 8, 4de Mem. Rosa, fo. 62 vo. Vermelding in P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, o.c., blz. 58.

uitvoer van dit soort vis maatregelen dienden genomen te worden ⁶¹. Ook te Damme hield de crisis verder aan, alhoewel er wat meer kaakharing uit Zeeland en Holland geïmporteerd kon worden ⁶².

Aan de oorlog met de Wendische steden kwam op 23 augustus 1441 een einde, toen door de vrede van Kopenhagen aan de Zeeuwen en Hollanders de vrijheid van handel en verkeer doorheen de Sond en in de Oostzee gewaarborgd werd. Aan konvooiering van de haringvisserij blijkt er dat jaar niet gedaan te zijn, niettegenstaande op een bepaald ogenblik vernomen werd, dat de lieden van Hamburg grote schepen uitgerust hadden met het inzicht de vissershuizen op de vangst uitvarend op te wachten ⁶³. De Vlamingen echter gingen wel tot de bewapende begeleiding van hun vissers op haringvangst over, daar ze de represailles van de Engelsen of van de Normandische stad Dieppe vreesden ⁶⁴. Te Damme bleef dan ook de aanvoer van kaakharing steeds beneden het normale peil. Toch moet toegegeven worden, dat van 1439 tot 1441 het Zeeuws-Hollands aandeel in de totale aan- of invoer aldaar van deze ingemaakte vis ongeveer 22% bedroeg, wat veelzeggend is voor het toenmalig belang van het haringbedrijf van Zeeland en Holland ⁶⁵.

Tot een eerste toenadering tussen de haringvisserij van Vlaanderen, Zeeland en Holland kwam het in de loop van 1445, toen de raad van de beide laatste gewesten aan de Vlamingen had laten weten, dat een vijftal konvooischepen de

61 Op 22 sept. 1440 maakte Filips de Goede, namens de raad van Holland, bekend dat het voortaan aan de Zuiderzeevissers verboden was de haring, die ze gevangen hadden, elders aan wal te brengen en te verkopen dan in de steden van Holland en West-Friesland. A.R.A., Den Haag, H. v. H., inv.nr. 3, 5de Mem. Rosa, fo. 116-117, onuitgegeven; vermelding in P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, o.c., blz. 58, maar zonder de specificering, dat het om de haringvisserij in de Zuiderzee ging.

62 Van 1 okt. tot 4 dec. 1440 noteerde men te Damme een import van 127 last 8 1/2 tonnen Zeeuws-Hollandse kaakharing en van 10 jan. tot 31 maart 1441 een van 44 last 10 tonnen en 3 kwarteroenen. Daarnaast was er een aanvoer door de Vlaamse vissers van 498 last 10 tonnen en 1 kwarteroen. Dit maakte in het totaal, met inbegrip van 11 tonnen als *portaige* of zeemansgoed, 672 last 4 1/2 tonnen kaakharing. R. DEGRYSE, *De crisis in het haringbedrijf te Oostende en te Damme*, blz. 8 en 15, bijlage III.

63 *Coudijn, bode, gesent mit brieve van s Raets wegen an die steden van Schiedamme, Rotterdam ende an Vlaerdighen, roerende dat sij hoir harinclude, die mit horen buyzen in der zee ten harinck varen wouden, wairschuwen souden, want die voirseide Rade hadden dair clair ende wair tidinghe off, dat die Hamburger een deel groter uitgemaicter scepe bereyt hadden, om upten harinckman van Hollant ende Zelant te wachten* H. A. POELMAN, o.c., dl. I, 1, blz. 424, nr. 1552, post uit de rekening van Willem van Naaldwijk, rentmeester-generaal van Zeeland, Holland en Friesland over het jaar 1441, A.R.A., Den Haag, Rek. v. d. Graf. Rekenk., nr. 108, fo. 94 vo., waarschijnlijk te dateren van juli 1441.

64 R. DEGRYSE, *De Vlaamse haringvisserij onder Engelse vrijeleide van 1441 tot 1444*, blz. 5.

65 Van 3 okt. tot 17 nov. 1441 was er te Damme een import van 110 last 11 tonnen en 1 kwarteroen Zeeuws-Hollandse kaakharing en van 20 jan. tot 15 maart 1442 een van 47 last 8 tonnen en 3 kwarteroenen, wat altesamen neerkwam op 158 last 8 tonnen. Daarnaast bestond de Vlaamse aanvoer uit 585 last 7 tonnen en 1 kwarteroen. Dit gaf een algemeen totaal van 744 last 3 tonnen en 1 kwarteroen kaakharing. R. DEGRYSE, *De crisis*, blz. 8-9 en 15-16, bijlage IV.

Zeeuwse en Hollandse vissersboten zou begeleiden ⁶⁶. Waarschijnlijk werd toen door de raad van Holland en Zeeland aan de Vlaamse haringvissers voorgesteld, inzake konvooiering, met de Zeeuwse en Hollandse steden en vlekken samen te werken. De zeelieden van de drie gebieden waren nu immers door dezelfde vijanden op zee bedreigd, namelijk de kapers van Dieppe en vooral die van Bremen. In Vlaanderen rustten Oostende en Nieuwpoort in gemeenschappelijk overleg elk een konvooischip uit. Aan deze onderneming weigerde evenwel Duinkerke deel te nemen ⁶⁷. Samenwerking was er dat jaar ook inzake de eisen tot schadevergoeding door de Vlamingen, Zeeuwen en Hollanders aan de lieden van Bremen gesteld ⁶⁸. De Vlaamse vloot van haringvissers telde toen minstens 125 vaartuigen, wat het totaal aantal eenheden voor de drie gewesten, Vlaanderen, Zeeland en Holland, samen op zowat 375 tot 400 haringschepen van alle slag, als korvers en buizen, brengt ⁶⁹.

De voornaamste aanvoerhaven van kaakharing in Zeeland en Holland in de 15de eeuw was ongetwijfeld Brielle, dat, gelegen op het eiland Voorne, onder een eigen heer, de graaf van Oostervant, ressorteerde en aldus autonoom kon optreden. Reeds 1424 was het een van de voornaamste visleveranciers van de stad Keulen, aan wie het zijn ijzeren maatband van de kaakharingtonnen toegestuurd had, dit in het kader van de eerste maatregelen tot bestrijding van het misbruik van de te kleine haringvaten ⁷⁰. Uit de vergelijking van de te Brielle in 1405 en

66 *Item, een bode van den presendent ende raden van Olland, brochte een copie ende een ander brief maecte me(n)sioen van 5 vreedscepen, die zij uut lecghen zouden* Alg. Rijksarch., Brussel, Rekenkamer nr. 32.178, rekening van de stad Blankenberge over de periode 20 maart 1445–25 febr. 1446, fo. 8 vo. Op een bepaald ogenblik stuurde de gemeente Oostende haar vertegenwoordigers naar Nieuwpoort, *omme aldoo met der (wet) te spreken up t scriven van die van Holland ende van Zeeland angaende den vreitscepen . . .*, ibidem nr. 37.272, rekening van de stad Oostende over de periode 1 april 1445–31 maart 1446, fo. 8 vo.

67 R. DEGRYSE, *De Vlaamse haringvisserij onder Engelse vrijeleide van 1441 tot 1444*, blz. 12-13.

68 Het Brugse Vrije vaardigde op 19 aug. 1445 zijn vertegenwoordigers te Brugge af, om te visenteerne zeker advisen, ghemaect bi den rade van Holland ende ooc bi den visschers van Vlaenderen, omme t bescad van den zelve visschers van Holland, Zeeland ende Vlaenderen jeghen de uutligghers van Bremen . . . , Alg. Rijksarchief, Brussel, Rekenkamer nr. 42.556, rekening van het Brugse Vrije over de periode 11 sept. 1444–9 sept. 1445, fo. 28.

69 R. DEGRYSE, *o.c.*, blz. 9.

70 De stad Keulen had reeds in 1421 aan hertog Jan van Beyeren en aan de gemeenten Dordrecht, Zierikzee, Gouda, Brielle, Haarlem, Delft en Schoonhoven laten weten, dat hun haringtonnen veel te klein waren. In 1423 werd door Jan van Beieren verordend, dat deze tonnen naar de maat van Brielle dienden te worden vervaardigd. Het jaar daarop stuurde deze stad inderdaad haar ijzeren maatband naar Keulen, dat op zijn beurt die maat naar Antwerpen doorzond. In de loop van februari of maart 1428 schreef Keulen evenwel opnieuw naar Brielle, ditmaal om er zich over te beklagen, dat de kaakharing, alhoewel in reglementaire tonnen gezouten, nu onvoldoende en niet juist gepakt was. DR S. P. HAAK, *o.c.*, blz. 36. – B. KUSKE, *Quellen zur Geschichte des Kölner Handels und Verkehrs im Mittelalter (Publicationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, XXXIII)*, Band I (12. Jahrhundert bis 1449), nr. 658, 244, nr. 719, 3 nov. 1424 en 253, nr. 742, beide laatste stukken naar de tekst in K. HÖHLBAUM e.a., *Hans. Urkundenbuch*, dl. VI, blz. 315 en 397.

1445 uitgevaardigde stedelijke keuren of wetten tot reglementering van het haringbedrijf blijkt dat gedurende de tussenperiode er op dat stuk een grote vooruitgang plaatsgevonden had. De aanvoer, keuring, verkoop en uitvoer van verse, gesteurde, gezouten en gerookte haring was er zeer belangrijk geworden. Ook andere nijverheden, die voortaan aan reglementering onderworpen werden, waren er tot ontwikkeling gekomen en niet het minst de zoutindustrie in connectie met het visambacht ⁷¹. Op 5 juli 1445 vaardigde Filips de Goede overigens een ordonnantie uit, waardoor in Zeeland en Holland de jaarlijkse begindatum van het haringkaken, zoals in Vlaanderen, op Sint-Bartholomeusdag of 24 augustus vastgesteld en het zouten van de kaakharing met ander zout dan moerzout of gezoden zout ten strengste verboden werd ⁷². In de Brielse keuren van 1445 vinden we deze verbodsmaatregel eveneens geformuleerd ⁷³.

Dat Brielle, omstreeks het midden van de 15de eeuw, inzake alles wat haring betrof, in Zeeland en Holland en zelfs in Vlaanderen de toon aangaf en initiatieven nam, is ook uit zijn optreden op het gebied van de konvooiering en de verdere reglementering van het haringkaken af te leiden. In mei en juni 1457, toen, wegens de Engelse represailles, de kwestie van de beveiliging van de vissersvloten zich nogmaals stelde, zocht het daarbij contact met Vlaanderen en wist het zelfs een zekere samenwerking tot stand te brengen ⁷⁴. De Vlamingen, Zeeuwen en Hollanders, waaronder in de eerste plaats de Briellenaars zelf, rustten inderdaad dat jaar elk enkele of meerdere konvooschepen uit ⁷⁵, een onderneming, die

71 H. DE JAGER, *o.c.*, blz. 35-42 (B, *Voerboden gheleit in t jaer 1405*) en 43-204 (C, *t Voirbot*, 1445). – DR S. P. HAAK, *o.c.*, blz. 36-38.

72 A.R.A., Den Haag, inv.nr. 2, verz. handschriften, ms suppl. Van Mieris nr. 96, *Privilegien van Zierikzee van den heere burgemeester de Jong*, blz. 129 en vlg. – Ontleding in P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, *o.c.*, blz. 82.

73 H. DE JAGER, *o.c.*, blz. 190, art. 34 van het voorgebod van 1445.

74 Op 6 mei 1457 waren de vertegenwoordigers van Oostende (en Nieuwpoort) aanwezig te Brielle op de *verghaderynghe van den steden ende dorpen, hem gheneerende ter zee, van den landen van Vlaendren, van Hollant ende van Zeelant, omme aldaer te anhoorne t voorstel ende de ramynghen van den voorseiden van Hollant ende van Zeelant up toereeden van zekre scepen van oorloghe, die men heet vreytscepen, ende voort up t maken ende caecken van den harynghe . . .*, wat verdere besprekingen dienaangaande te Brugge voor gevolg had. Alg. Rijksarch., Brussel, Rekenkamer, nr 37.284, Oostendse stadsrekening, 1 febr. 1457–31 jan. 1458, fo. 6 vo. en fo. 9, en nr. 36.760, Nieuwpoortse stadsrekening, zelfde periode, fo. 34 vo. EDW. VLIETINCK, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering*, Oostende 1897, blz. 110.

75 Brielle verwittigde op 24 juni 1457 de stad Keulen van zijn voornemen enkele vredeschepen uit te rusten. Ook Schiedam, Zierikzee en Scheveningen stuurden zulke buiskonvooiers in zee. Deze Brielse, Zeeuwse en Hollandse vaartuigen worden ook nog vermeld in verband met een daad van kaperij. H. J. SMIT, *o.c.*, dl. I, 2, blz. 939, nr. 1472, brief van Keulen aan Brielle van 13 aug. 1457 en blz. 952, nr. 1496, stuk van 16 okt. 1459, evenals voetnoot 2. – A. BIJL MZ., *o.c.*, blz. 12 en 146, bijlage IV, verbintenissen van de lieden van Brouwershaven, Brielle, Westenschouwen, Goederede, Westcapelle, Veere, Vlissingen, Zoutelande, Bommenede, Wijk aan Zee, Noordwijk, Egmond aan Zee, Petten, Texel en Vlaardingen zich aan het tuchtreglement, hen door het Hof van Holland opgelegd, te houden. Verklaring van 21 juni 1457. Oostende en Nieuwpoort, in Vlaanderen, rustten elk een konvooischip uit, terwijl Duinkerke zijn medewerking weigerde. EDW. VLIETINCK, *o.c.*, blz. 110, naar de Oostendse en Nieuwpoortse stadsrekeningen (zie voetnoot 74).

nogmaals tot onderlinge betwistingen aanleiding gaf ⁷⁶, maar toch het daaropvolgend haringseizoen voortgezet werd ⁷⁷. Naderhand, in 1476, was het ook Brielle, dat, in overleg met Schiedam, aan het Parlement te Mechelen de remonstrantie stuurde om aan te tonen *hoe grootelijcxs den lande gelegen was an de vischerije van den harincq, visch ende anders* ⁷⁸. De Zeeuws-Hollandse buisnering was inderdaad op dat ogenblik reeds grotendeels op de haringvisserij geconcentreerd en de buis had haar definitieve bestemming gevonden, namelijk die van vissersvaartuig, waarop aan boord de haring onmiddellijk na de vangst geaakt, d.i. in tonnen gezouten, werd ⁷⁹. Weliswaar zou de haringbuis nadien nog technisch een hele evolutie ondergaan, maar voortaan nam ze toch, als specifiek Zeeuws-Hollands scheepstype, in de toenmalige maritieme bedrijvigheid, haar eigen zeer speciale plaats in, wat haar in zekere zin tot een nationaal vaartuig maakte ⁸⁰.

76 Er rees onenigheid over de betaling van het konvooigeld tussen, langs de ene kant, Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen en, langs de andere kant, de vissers van de Zijde, geschil dat door het Hof van Holland beslecht diende te worden. A. BIJL Mz., o.c., blz. 13-15 en 147, bijlage VI, vonnis van het Hof van Holland van 30 dec. 1458.

77 *Ibidem*.

78 In de remonstrantie werd een opsomming gegeven van wat, inzake allerlei benodigdheden, als garen, zout, tonnen, brood, bier, boter, kaas, vlees, touwen, zeildoek, vistuig, pik en teer, een vloot van 250 vissersboten en buizen, elk met een gemiddelde bemanning van 25 koppen, diende aan te kopen, benevens van de andere uitgaven aan lonen of voor herstellingen van de vaartuigen of het breien van de netten, hetgeen uiteenlopende nevenbedrijven deed bloeien (zie voetnoot 48).

79 Omstreeks nieuwjaar 1464 wordt van de buizen, die te Sluis op winterzate lagen gezegd, dat zij slechts zijn *vasseaulx pour peschier harrens et poissons et ne servent a aultre chose*. R. DEGRYSE, *De schepen in de haven van Sluis in het voorjaar 1464*, in: *Meded. v. d. Marine Acad. v. België*, boek XX, 1968, blz. 95-106: blz. 100-101 en 101-102, bijlage 1.

80 We danken de heer archivaris van de derde afdeling aan het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage voor de welwillendheid, waarmede hij ons de xerographieën van de in dit artikel besproken documenten bezorgd heeft.

Bijlagen

I

Ordonnantie van 9 juli 1439, uitgaande van Filips de Goede, hertog van Bourgondië, waardoor de door de raad en ridderschap van Holland en Zeeland getroffen maatregelen, in zake de konvooiering van de vloot van haringvisser van beide gewesten, alsmede enkele andere besluiten, betreffende de kaapvaart en het haringkaken, bekend worden gemaakt ¹.

Ordynancie om te veyligen die ghene, die te haringe varen en anders die uutleggeren der lande van Hollant.

Phillips etc.,

Doen cond allen luyden.

Also overmits der vreedens wille, die up dese tijt staet tusschen onzen landen ende luyden van Hollant ende van Zeelant, up een zijde, ende den hertoge van Holsten ende sinen onderzaten ende den ses Wensche steden mit hoiren medelegeren, up d ander zijde, dagelix veel nemynghe ende toetast geschiet in der zee, mits welker nemynghe, die ghemene coipman grotelic gehindert ende beschadicht wort, also wail die gheen vyande onser voirseide lande van Hollant ende van Zeelant en siin, als die vyande der selver onse lande, t welke ymmer mogelic so niet en behoirt. Ende om hier inne wail ende duechdelic te verzien ende oic te veyligen ende te beschermen die ghene, die uut onzen voirscreven landen van Hollant ende van Zeelant te haringe varen zullen, dair of die tijt nu nakende ende aenstaende is, ende oic te veyligen ende te beschermen die ghene, die van onsen voirscreven landen wegen van Hollant ende van Zeelant uutleggen zullen ter zee, om die vyande onser voirseide lande van Hollant ende van Zeelant te crencken ende te beschadigen. So is bij onzen getruwen rade, ridderscepe onser lande van Hollant ende van Zeelant hier up een gemeene dachvaert gehouden ende by den selven geoirdineert ende gesloten, hoe en in wat manieren, dat men die ghene, die te haringe varen, ende oic die uutleggeren voirseid ^a, in der zee veyligen ende beschermen sal tegen hoiren vyanden, gelijc hier na gescreven volcht.

Eerst siin geoirdineert te wezen uut onzen lande van Hollant, beoesten der Maze, 4 buyssen ende des gelijc uut onzen lande van Zeelant, bewesten der Maze, 6 buyssen, elc gemannet ende toegemaect mit 50 gewapende, ende in elken buys zullen wezen een hoiftman ende 4 quartiermeesters. Noch zullen onze

1 A.R.A., Den Haag, 3e afd., Hof van Holland nr. 8, 4e Memoriale Rosa, fo. 25 vo.-26 vo.; ontleed in: P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, *Boergoensche charters (1428-1482)*, Kon. Academie van Wetenschappen, 's-Gravenhage 1869, blz. 51; DR. H. A. POELMAN, *Bronnen tot de geschiedenis van den Oostzeehandel* (Rijks Geschiedkundige Publikatiën, nrs. 35 en 36), 's-Gravenhage 1917, dl. I, 1e stuk, blz. 369-370, nr. 1397.

a Het woord *voirscreven* staat in de tekst afgekort als *voirser* of *voirs*, dit laatste kan ook de afkorting zijn van *voirseid*.

steden van Hollant uutreyden ter zee ende des gelijcx onze steden van Zeelant elcx enen hulck mit 100 gewapende ende in elken hule sal wezen een overste capiteyn van allen onzen luyden ende onderzaten uut Hollant ende uut Zeelant, die in den voirseiden hulken ende buyssen wezen zullen, te weten een capiteyn over den Hollanderen ende een capiteyn over den Zeelanderen voirseid, ende die capiteynen van den hulcken zullen setten ende oirdineren hoir quartiermeesters in den selven hulcken, die hun nutte ende oirboirlic zullen duncken wezen.

Voirt is geordineert, dat die hooftluyde ende quartiermeesters van der buyssen voirscreven gheen gezellen innemen en zullen, sy en zullen eerst zweren ten heyligen, dat sy elx hoiren generael capiteyn gehoorsaem, onderdanich, bijstandich ende getru wezen zullen, ende dair toe zullen sy daren boven zweren hoiren hoiftman van hoiren buyssen ende hoir quartiermeesters oic onderdanich te wezen ende bij hunluyden te doen al dat goede getruwe luyde schuldich sijn te doen, ende hier up zullen dan die hooftluyden van den buyssen ende quartiermeesters voirseid elcx hoiren capiteyn zweren van den hulken truwelic bij te staen, him onderdanich te wezen ende by him te doen ende te laten alle dat goede getruwe luyde toebehoirt ende hoiren capiteyn schuldich siin te doen, ende desgelijcx zullen zweren alle die ghene, die in den hulken wezen zullen, hoiren capiteyn gehoorzaam, onderdanich ende getru te wezen, als voirseid is.

Alle dese voirseide schepe zullen bereet wezen in der zee mit hoire mannyngen den derden dach na sinte Jacobs dach naestcomende.

Ende om te weten wair mede dat men die voirseide buyssen mit hoiren gewapende ter zee brengen sal, is geordineert dat men in den plaitzen van Hollant ende van Zeelant, dair elc van den buyssen behoiren, nemen sal van elker last harings 30 gro., ende dat sal men betalen in dusdaniger voegen, te weten die stuerman die een helfft ende die coopman d ander helfft, des sal die stuerman des coipmans deel ontfangen ende an him rekenen, ende dan dat van zevairde tot zevairde weder uutreycken, als dat behoirt, ende dit sal elc stuerman doen ende geven van alle den haringe, die hy vangen sal, tot wat plaitzen dat die vercofft sal worden, ende hier up sal die stuerman tot elker reyse sinen eedt doen den genen, die des gemachticht sal wesen, hoe veel harincx hy gebrocht sal hebben. Ende bevond men dat die stuerman die rechte wairheyt hier off niet en seyde, so soude hy verbueren die harinck, die hy misfaict hadde, dair off wesen sal die een hefft tot onsen behoefte ende d ander helfft tottes genen behoefte, die des mechtich wezen sal te ondervinden.

Mede is overdragen, wairt sake datter enige buyssen van buten in Hollant off in Zeelant quamen, mit haring geladen, die sullen mede betalen van elker last harincx 30 gro., gelyc voirseid is, ende hier aff sullen hebben die Hollanderen een derdedeel ende die Zelanderen die tweedeel.

Hoe dat men sal mogen nemen ^b

Ende om des willen, datter van node is, die vyande te wederstaen ende dat oic verhoet worde dat him niet off noch toe gevoert en worde, is geordineert dat

^b In de rand.

dese voiseide hulken ende buyssen ende alle andere scepe van Hollant ende van Zeelant zullen moigen nemen alle scepe ende goede, die oistwairt ter zee varen off van danen comen sullen, ende en sullen niet vorder antasten, dan dat van oisten coomt off dairwairt will ende dair toe mede sullen sy moigen antasten Spaenyairden ende Bertoenen, wair zy die crigen kunnen, behoudelicke wair t sake, datter enige scepe off goede quamen uut den drien rycken des coninx van Deenmerken, den ingesetenen der drier ryken toebehoerende, ende des gelycx uut der Ditmer ende uut den stichte van Bremen aldair behoerende, dat men die sal mogen antasten, behoudelic dat men die perten noch deylen en sal in geenre-wijs, mer die bringen off laten comen in den havenen van Hollant off van Zeelant ende dair zullen zy dan wezen ende bliven ter ordinancie van onsen Rade van Hollant. Wair oeck dat sake, dat dien luden enige schade dair en boven gedaen worde, dat soude wy dan verhalen an den ghenen, die dat gedaen hadden.

Voirt es geordineert, up dat geen gescille en comme tusschen den uutleggeren ende anders onsen ondersaten uut Hollant ende Zeelant, die mit hoeren scepen yet verworven off namen, in der manieren voirseid, dat zy die voirseide goede van oesten comende off darwairt varende ende Spaenyairden ende Bertoenen scepe ende goede boyten ende perten sullen, dats te verstaen, wair dat sake, dat die voirseide hulken off buyssen, gesamender hant off bysonder, enige der voirseide scepe off goede namen, weder zy by een waeren off versceiden, soe sullen zy dan dat samentlic deilen, scip scips gelycke, ende elken hulke gerekent voir twee buyssen. Wair oeck dat sake, dat by yemant anders enige neminge geschiede upten voirseiden luden by den buyssen off hulken, het wair gesamen-der hant off byzonder, dair enige andere visschers off scepe by waeren, Hollan-deren off Zeelanden, ende die scepe mede holpen becrafttigen, die selve, die dat also sullen helpen becrafttigen, sullen hair pairt ende deel dair an hebben, man man gelyc, die inder neminge wesen sullen.

Voirt es geordineert, dat alle coiplude ende scepe mit hoiren scepen ende goede sullen vry varen ende keren tot allen anderen plaitzen, dair him dat genoeg sal, ende vorder en sal men geen toevinge, noch antastinge doen, noch nyemande bescadigen off t sine nemen, te water, noch te lande, ende men sal vry mogen varen ende keren in allen rijken ende havenen, uutgenomen dat in den voirseide stucken bysondert is ende voirscreven^c staet. Ende wairt sake, dat yement dair en boven dede, dat soud men houden ende verhalen an des genen lijve ende goede, die dair aff bevonden woirden, ende dat also an him rechten, datter ander exempel an nemen souden, ende dair sal een yegelijk toe gehouden wezen dien te becrafttigen, wair men die sal kunnen bevinden.

Oick en sal men geen harinck souten voir sinte Peters dach ad vincula naest comende geleden is, op die harinck verbuert te wezen tegen ons, ende elc stuerman sal zijn marck setten op een duyge van der tonnen, dair men den haring in souten sal, up een boete van 3 lb., tegen ons te verbueren, also duck, als men bevonden, dattie tonnen so niet gemerct en waeren.

Ombieden hier om ende bevelen mit sonderlinghen eernte allen onsen officie-ren, rechteren ende dienaren, dat zy dese voirseide ordinancie openbairlic kun-

c In de tekst: *voirs*.

digen ende van onser wegen gebieden die enen ygelicken te houden ende te volcomen, in allen hoiren punten, sonder dair tegen te doen in enigerwijs, ende oick dat alle die gene, die in den voirseide hulken ende buyssen wezen sullen, hoiren capiteynen, hoifftmannen ende quartiermeysters onderdanich, gehulpich, gehoirich ende bystandich zijn in allen saken, als goede getruwe ende onderdanige lude hoiren capiteynen ende hoifftmannen sculdich zyn te doen, ende des in geenrewijs en laten, also lieve als wy hun zijn, want wair yement die tegen dese voirseide ordinancie dede, dat wouden wy an dien doen houden ende verhalen an lyve ende an goede, als an den genen, die onser lande verderfenisse meynde. Ende dit sal gedueren dese toecomende haring tijt uut.

In oirckonde etc. gedaen 9 dage in julio anno 39.

II

Ordonnantie van 26 augustus 1439, uitgaande van Filips de Goede, hertog van Bourgondië, waardoor de door de raad, de ridderschap en de goede steden van Holland en Zeeland goedgekeurde aanstelling van Willem van Alcmade, baljuw van Schiedam, en van Pieter Claes Gerytszoon en Philips Melissoo, als ontvangers van het lastgeld op de haring tot financiering van de konvooischepen ter bescherming van de vissers van Rotterdam, Schiedam en andere plaatsen in Holland ten oosten van de Maas, bekend gemaakt wordt ².

Roerende een bevelinge om dat last gelt te crigen van den haring.

Philips etc.

Doen cond allen luyden.

Want by onsen rade, ridderscip ende goeden steden van Hollant ende van Zeelant overeengedragen ende gesloten is om te veiligen die gone, die dese tegenwoirdige teelt ter haring varen zullen, dat men betalen sal van elc last harings, dat zij vangen zullen, 30 gro. So ist wy dair om bevolen ende gemachticht hebben, bevelen ende machtigen mit desen brieve onsen bailiu van Schiedamme, Willem van Alcmade, Pieter Claes Gerijts zoon ende Philips Melis soon dat voirseid lastgelt up te bueren ende te ontfaen van allen den scepen ende buyssen, die gevaren zyn off noch varen zullen van onser stede van Rotterdamme, van Schiedamme ende voirt over al van beoisten der Maze, so wair die lossen off ancomen zullen, tot behoeff der geleyscepe voirseid.

Ombieden dair om ende bevelen allen onsen goeden luyden ende ondersaten ende anders allen den genen, die dit ancleven mach, ende elken bysonder, dat zij tot elker reysse, als zij ancomen, den voirnoemde Willem, Peter offte Philips, onsen dienaeren, off een van hem, dair zij off vermaent worden, betalinge doen van hoiren lastgelde voirseid van alle den haring, die zij uuter zee gebrocht zullen hebben, ende onsen dienaeren dair off goede rekeninge ende besceyt doen,

² A.R.A., Den Haag, 3e afd., Hof van Holland nr. 8, 4e Memoriale Rosa, fo. 30-30 vo.; vermelding in P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, *o.c.*, blz. 52.

up dat zy hem mit recht dair off voir ons niet en moighen hebben te beclagen, ende wair yemant, wie hij wair, scipper offte coopman, die daer inne wederstandich viele ende den voirseide onsen dienaeren off enich van him, dair hij off vermaent ende toegesproken worden sal, niet en betaelde off en voldede van sinen lastgelde in der manieren voirseid, die soude dair an tegens ons verbueren, also dick als hij t dede, den haring, dair hy niet aff betaelt en hadde, dair aff wy hebben zullen d een helfft ende onse voirseide dienaeren die ander helfft. Nochtan wouden wy dat an hun voirt houden ende verhalen, als an den genen, die onse ordinancye ende overdrachte mit een wille breken ende te niete maken wouden.

Voirt, wairt sake, datter enige buyssen van buyten in onser voirseide dienaeren bewinde quamen mit haring geladen, die zullen mede betalen van elker last harings 30 gro. voirscreven, ende wes men dair aff ontfaen sal, dat sal wesen t derdedeel tot der Hollanderen behoeff ende die tweedeel tot der Zeelanderen behoeff, die mit den veylichscepen uitgeweest zijn.

Ende wairt sake, dat elke haring tonne up een duyge niet gemerct en wair mit des sturmans marck, so soude die sturman tegens ons verboeren drie pont, also dicke als dat bevonden worde, welke boeten onse voirseide dienaeren mede van onser wegen bueren ende ontfangen zullen tot alre tyt als die verschinen. Ende hier off sullen ons onse voirseide dienaeren goede rekeninge ende bewysinge doen tot alre tyt, als zy des van ons off van onser wegen vermaent zullen worden.

Dit sal gedueren tot onsen wederseggen.

In oorkonde etc., datum upten 26sten dach in augusto anno 39.

III

Ordonnantie van 30 augustus 1439, uitgaande van Filips de Goede, hertog van Bourgondië, waardoor bekend gemaakt wordt dat de raad, ridderschap en steden van Holland en Zeeland, in het vooruitzicht dat de heffing van het lastgeld op de haring onvoldoende zou zijn, om de uitrusting van tien buizen en twee hulken als konvooischepen te bekostigen, akkoord gaan met het voorstel van Brielle en Brouwershaven, evenals van de steden van Holland, om in het ontbrekende zelf te voorzien, maar daarentegen voor Zeeland, waar Zierikzee, Veere, Westenschouwen, Vlissingen, Westkapelle en Zoutelande tot die overeenkomst niet toegetreden zijn, de verhoging van het te heffen geld op een 'rijder' per last haring gebracht hebben ³.

Roerende van den lastgelde van den harinck in Zelandt.

Phillips etc.,

Doen cond allen luden.

3 A.R.A., Den Haag, 3e afd., Hof van Holland nr. 8, 4e Memoriale Rosa, fo. 30 vo.-31; eveneens in Ms. supplement van Mieris (met verkeerd opschrift); vermelding in P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, *o.c.*, blz. 52.

Also onlanges geleden by onsen getruwen rade, gecommitteert ten saken onser lande van Hollant ende van Zelant ende by den ghemeynen ridderscip ende steden der voirseide onser lande, een ordinancie ende overdrachte gemaict es geweest, dat men vredescepe mit volke van wapenen uutleggen soude, om te veyligen die ghemene scepen, die uut onsen landen van Hollant ende van Zeelant dese tiegenwoirdige teelt te haringe varen sullen, ende dat men dair toe ordineren soude over al in onsen voirseide lande uut te maken thien buyssen ende twee hulken. Des soud men dair toe gelden ende betalen van elker last harincx, ende byder hulpe goids gevangen ende an t lant gebrocht wordt, dertich groote, van welken lastgelde elc stuerman van sinen scepe gelden soude, die een helft ende die ghemene coipman die ander helft.

Up t verbeteren van onsen voirseide raide, ridderscip ende steden, so men dat voirt oirdineren soude, want dat men mitten dertich grooten niet vol betalen en mochte, up dat die gemeene scepe weder in der zee zeylen mochten als zy yerst souden kunnen ende moigen, so is ons getruwen rade voirseid angebrocht, dat onse steden van Hollant, dien dit ancleefft, ende bysonder dien van den Briele ende van Brouwershaven, overdragen zijn hoe zy t voirseid lastgelt betalen zullen, wair t dat zij te cort quamen van der voirseide settinge, ende hebben sulke ordinancye dair up gemaict, dair zy mede te vreden zijn.

Ende want onse stede van Zierixee, van der Vere ende die van Westenscouwen, die van Vlissingen, Westcappelen ende die van Zoetenlande niet dair off gesloten en zyn, hoe men die voirseide vredescepen vergelden soude, wair t dat men in der betalinge te cort quame, ende wy ons oic verduchten, dat zy mit der eerster ordinancie die voirnoemde vredescepen niet vernuegen en souden kunnen offte mogen, so is by onse getruwen rade ende goeden steden geordineert ende overdragen, dat men in onsen lande van Zeelant, te weten tot Zierixee, ter Vere, tot Westenscouwen, tot Vlissingen, tot Westcappelen ende tot Zoetenlande, betalen ende geven sal van elker last harings enen rijder, in sulker manieren, als van den dertich grooten voirseid es. Ende so wanneer die teelt van der voirseide haring vairt gedaen is, soe wes gelde dan van deser settinge ende lastgelde overcomen sal boven der betalinge van den veylichscepen, dat sal men dan bescicken ende deelen in elker voirseide jegenheden ende plaitzen enen yegelicken zijn andeel van des him dair aff bueren sal mogen, ende wes men naders ter zee winnen off werven sal, dat sal staen ende wesen na uutwijsinghe der eerster ordinancie ende bliven up sulker vormen, als onse plackait, die dair aff is, dat inhout ende begrepen heeft.

Ombieden hier om ende bevelen mit sonderlingen ernst den gemeenen vischers, die van den voirseide steden ende plaetzen varen zullen, dat zy van elker last harings betalen enen ryder, als voirseid is, ende dese onze ordinancie volcomelic houden ende voldoen, sonder die te verbreken in enigerwijs, want wair yement die ter contrarien dede, dat wouden wy houden ende doen rechten an zynen live ende goede als an den genen, die ons land verderffnisse meynde.

In oirkonde etc., datum upten 30sten dach in augusto anno 39.

Notandum, die steden van Hollant, die dit mede angaet, die stede van den Briele en die van Brouwershaven zyn gebleven by der eerster ordinancie.

IV

Besluit van 2 augustus 1440 van de raad en de steden van Holland en Zeeland nopens de uitreding van vier konvooischepen tot konvooiering van de vloot van de haringvischers van beide gewesten gedurende de komende teelt met regeling van de verdeling van de kosten ⁴.

Roerende van den 4 vredescepen, dair mede men den haringman veyligen sal

Up t geent dat onlanx leden overdragen is by den rade ende steden van Hollant ende van Zeelant ende oick by den gedeputeerden van den dorpen, die enige scepe uutreyden sullen om te haringe te vairen, van dat men uut maken ende in der zee bereyt brengen sal vier scepe van oirloge, dair mede dat men bewairen ende veyligen sal die gene, die dit tegenwoirdige jair ten haring vairen sullen, te weten die Hollanderen twee ende die Zeelanderen twee. Ende alsoe die Zeelanderen, mits die van den Briele ende van der Goedereede, meer scepen uutreyden sullen om ten haring te vairen dan die Hollanderen, ende die voirseide Hollanderen ende Zeelanderen dair aff te verlyckene, soe hebben die rade myns genadige heere hier na gescreven dair om geordineert in tegenwoirdicheit ende by consente van den gedeputeerden uut den steden in Zeelant ende uut den Briele ende Goedereede, die up huden in den Hage ter dachvaert geweest hebben, dat die selve Zeelanderen mit die van den Briele ende van der Goedereede den Hollanderen, die de twee vredescepen uutreyden sullen, te hulpe tot dien twee scepen, uutreycken ende betalen sullen vierentsestich pont groot.

Gedaen up ten 2en dach in augusto anno 40 by den rentmeester generail van Hollant, Willem van Naildwyc, Jan van Cats ende Goidscalck Oom.

V

Uitspraak van 4 augustus 1440 van de Raad van Holland, bij monde van de heer van Bungnicourt, waardoor in het geschil tussen Zierikzee en Brielle, betreffende de bijdrage van zeven Brielse haringschepen in de uitreding van een konvooschip door beide steden tijdens het voorgaand jaar, Zierikzee voldoening krijgt en de Brielse bijdrage op 64 lb. 12 s. groten gebracht wordt ⁵.

Roerende gescele tusschen die van Zerixee ende die van den Briele van den vredescepen, die over een jair uut gereedt waeren.

Up sulken eyssche, als die stede van Zerixee eysschen der stede van den Briele, van dat sy hem sculdich soudén wesen uut te reyken van zeven scepen, als van

4 A.R.A., Den Haag, 3e afd., Hof van Holland nr. 8, 4e Memoriale Rosa, fo. 58 vo.-59; vermeld in: P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, *o.c.*, blz. 57.

5 A.R.A., Den Haag, 3e afd., Hof van Holland nr. 8, 4e Memoriale Rosa, fo. 58 vo.

den lastgelde van harinc over een jair gevangen, van elken scepe 9 pond 16 s. gro., so hebben die van den Briele verantwoirdt, dattet lastgelt van den 7 scepen voirscreven, na der ordinancie over een jair gemaict by den gemeenen lande, niet so veel dragen en soude, want niet dan dertich groet up elc last harincx te nemen geordineert en was ende elc scip niet dan 36 last harincx over hooft gevangen en hadden ende dat sy dair om niet meer sculdich en waren te betalen dan van elc last 30 gro.

Wair up by den heere van Bungnicourt ende raide myns genedigen heeren uitgesproken is in der manieren hierna gescreven. Dat is want over een jair gesloten was, dat elke 25 harincscepe uutreedden souden een vredescip, dair die stede van Zeerixee een off uutgereed hebben, dair off dat die van den Brielle hem te baten commen souden met zeven scepen, ende dat vredescip so vele gecost heeft, dat elc scip van 25 geven sullen dair toe 9 lb. 16 s. gr., dat die stede van den Briele der stede van Zerixee van den zeven scepen, dair sy der stede van Zerixee mede te baten commen souden, betalen sullen van elken scepe 9 lb. 16 s. gro., dat beloipt 68 lb. 12 s. gro., ende hier mede sullen die steden van Zerixee ende van den Briele verlyct wesen van horen geschille voirseid ende wes elc van hem voirt cassier is van horen vredescepen uut te maken van den jair voirleden, dat sall elc an hem selven verhalen van den scepen, die up dese tyt te haringe varen sullen.

Gedaen by den heere van Bungnicourt upten vierden dach in augusto anno 40, dair by waeren heeren Florys van den Abeel, Willem van Naeldwijck, Boudewijn van Zwieten, Godscalc Oem, Jan van der Mye ende meer andere van den raide ende ic.